

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Географічний факультет
Кафедра геодезії та картографії

На правах рукопису
УДК 528.94

СТВОРЕННЯ КАРТ-АНІМАЦІЙ ТОПОНІМІВ МІСТА КИЄВА ЗА ПЕРІОД ХХ СТОЛІТТЯ

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)
Галузь знань 10 – «Природничі науки»
Спеціальність 103 – «Науки про Землю»
Освітня програма – «Картографія та географічні
інформаційні системи»

Випускна кваліфікаційна робота магістра
студента 2 курсу магістратури
Нефедов Антон Григорович

Науковий керівник –
кандидат географічних
наук, доцент
Дудун Тетяна
Володимирівна

Допущено до захисту:

Протокол засідання кафедри №___ від «___» _____ 20__ року

Завідувач кафедри проф. Даценко Л. М.

Київ - 2023

ЗМІСТ

РЕФЕРАТ	3
ВСТУП	4
Розділ 1. Аналіз зарубіжних та вітчизняних топонімічних творів	7
1.1. Вітчизняні топонімічні твори та використанні способи зображення	7
1.2. Зарубіжні топонімічні твори та їх характеристика	14
Розділ 2. Теоретико-методичні основи створення топонімічних карт міста Києва.	19
2.1. Класифікація топонімів	19
2.2. Об'єкт дослідження топонімічних карт	23
2.3. Вибір показників для створення топонімічних карт міста Києва.	27
2.4. Основні способи картографічного зображення на топонімічних картах Києва.	29
Розділ 3. Особливості розроблення та проектування динамічних топонімічних карт міста Києва.	37
3.1. Програмне забезпечення для укладення динамічних карт.	37
3.2. Особливості проектування та укладення динамічних карт.	40
3.3. Загальні відомості, джерела картографування, інформаційна база для створення динамічних топонімічних карт міста Києва.	43
3.3.1 <i>Вибір місцевостей Києва для картографування.</i>	44
3.3.2 <i>Карти та дані, що використані для відстеження динаміки змін топонімів міста Києва.</i>	49
3.4. Створення динамічних топонімічних карт міста Києва.	53
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60
ДОДАТКИ	62

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота присвячена створенню карт-анімацій топонімів міста Києва, а також дослідженню картографічної топоніміки на території Києва та її особливостей. Створено 5 анімованих карт, які змінюються за трьома часовими градаціями та виконана теоретична частина, де міститься інформація згідно кожного розділу роботи.

У першому розділі роботи проаналізовано вітчизняні та зарубіжні топонімічні твори, розглянуто використані способи зображення, характеристику даних творів та завдання, які вони допомагають вирішити.

У другому розділі роботи викладені теоретико-методичні основи створення топонімічних карт міста Києва, наведено класифікацію топонімів та проаналізовано об'єкт дослідження топонімічних карт. Досліджено умови та мету вибору показників для створення топонімічних карт міста Києва, основні способи картографічного зображення на топонімічних картах Києва.

У третьому розділі роботи розглянуто програмне забезпечення для створення даних карт, тонкощі їх проектування та укладання, висвітлена інформаційна база для їх створення, обрано та обґрунтовано місцевості Києва для картографування, описані карти та дані, що використані для відстеження динаміки змін топонімів, а також особливості безпосереднього процесу створення динамічних топонімічних карт міста Києва.

Розроблені картографічні твори дають можливість наочно відслідковувати динаміку змін міських топонімів, що дасть можливість покращити картографування топонімів міста Києва, привернути увагу до актуальних назв, що не зображаються на сучасних картах та стати підґрунтям картографічних, історичних, лінгвістичних, громадських та культурологічних праць.

Ключові слова: топоніми, динамічні карти, топонімічні карти, географічні назви, Adobe Illustrator, Adobe Premiere Pro.

ВСТУП

Невід'ємною частиною будь-якого картографічного твору є топоніми. Саме назви на карті у першу чергу дають змогу зорієнтуватися та запам'ятати місцевість. Кожна вулиця, місцевість, район, населений пункт, країна, та в решті, частина світу- асоціюється у людини з певною назвою. Кожна з назв має окреме та своєрідне походження, належить до того чи іншого класу, має свою вимову та локалізацію. Деякі з них - формуються миттєво офіційними наказами, деякі - долають шлях крізь тисячі років. Не є виключенням і місто Київ. Старовинне місто, і відповідно, топоніми на його території - формувалися століттями.

Найбільш мінливим та різноманітним у історії топоніміки міста було ХХ століття. До того ж, завдяки технологічному прогресу та збереженій, відносно недавній документації, саме цей період часу можна дослідити повно та точно. Тому у ході дослідження буде створено комплекс з 5-ти динамічних карт різних місцевостей Києва, кожна з яких відобразатиме 3 часові градації з інтервалом у 50 років (1901-1951-2001), змінюючи топоніми відповідно до року.

Актуальність дослідження. Топоніміка міста Києва є вкрай важливою складовою карт міста, його районів та окремих ділянок. Динаміку зміни топонімів буде корисно відслідкувати не лише для поглиблення знань, а й для інших досліджень, пов'язаних з картографією, історією, лінгвістикою, питанням перейменування вулиць та збереженням культурної спадщини міста. Існує багато досліджень київської топоніміки, довідники та краєзнавчі праці, проте не усі з них є точними, і часто мають інформацію, що не співпадає між ними або з історичними документами та картами. Чи не найпопулярніший картографічний сервіс- Google maps, має дуже багато похибок та неповну інформацію у галузі топоніміки міста Києва. Часто порушена локалізація топонімів, багато актуальних, вживаних назв- відсутні.

Метою роботи є розроблення та створення 5-ти топонімічних карт-анімацій місцевостей Києва, а також надання основних алгоритмів створення динамічних топонімічних карт, висвітлення історичних аспектів створення даних карт, вибір показників та даних для створення динамічних топонімічних карт міста Києва.

Завдання, які вирішуються в дослідженні:

1. Провести аналіз літературних та картографічних топонімічних джерел;
2. Обґрунтувати вибір об'єкта дослідження, показників, способів зображення на топонімічних картах міста Києва;
3. Визначити послідовність робіт для створення динамічних топонімічних карт міста Києва.
4. Виконати обґрунтування вибору місцевостей та вибору програмного забезпечення для створення динамічних карт міста Києва.
5. Виконати розробку легенди для створюваних топонімічних карт.
6. Створити та оформити 5-ть динамічних топонімічних карт міста Києва.

Об'єктом є топоніми як власні найменування географічних об'єктів міста Києва.

Предметом дослідження є підходи, методи та принципи картографування топонімів міста Києва за період ХХ століття.

Наукова значимість

- Демонстрація динаміки змін топонімів на динамічних картах міста Києва;
- Демонстрація та пошук способів вирішення проблем, пов'язаних зі створенням динамічних топонімічних карт міста Києва;
- Популяризація та висвітлення значимості актуальних топонімів, що не відображаються на сучасних картах.

Практична важливість результатів

Можливість застосування дослідження:

- для картографування топонімів місцевостей Києва;
- для підґрунтя картографічних, історичних, лінгвістичних, громадських та культурологічних праць.

Розділ 1. Аналіз зарубіжних та вітчизняних топонімічних творів

Картографування топонімів міста Києва складається з багатьох чинників, які варто урахувати при створенні карт. Відповідно до цього у даному розділі будуть проаналізовані топонімічні твори, складені в Україні та за її межами, наведено класифікацію топонімів та розкрито об'єкт дослідження топонімічних карт. Топонімічні карти є відносно поширеним типом картографічних творів в Україні та за кордоном, що також має вживаність у різноманітних суміжних галузях. Таким чином, не складає проблему дослідити та проаналізувати частину створених карт, що були обрані відповідно до мети та тематики дослідження з відкритих джерел.

1.1. Вітчизняні топонімічні твори та використанні способи зображення

Часто використовуваними та поширеними серед вітчизняних топонімічних творів можна виділити карти історико-географічних (етнографічних) регіонів України. Вони нерідко зустрічаються у навчальних атласах, посібниках, підручниках або як окремі твори. Бувають різними за деталізацією та наповненням, проте можна виділити деякі спільні риси: здебільшого карти етнографічних регіонів насичені хоронімами (назвами територій, у даному випадку- етнографічних регіонів), що не мають чіткого розмежування, але відрізняються за локалізацією, масштабом та назвами. Актуальним на історико-географічних картах також є використання гідронімів (назв водних об'єктів), оронімів (назв об'єктів рельєфу) та ойконімів (назв населених пунктів). Хоча основною домінантою на таких картах залишаються хороніми.

Отже, показовою є представлена на рис. 1 карта «Українські етнічні та етнографічні землі», за виданням: Загальногеографічний атлас України- Київ, ДНВП «Картографія», 2004.

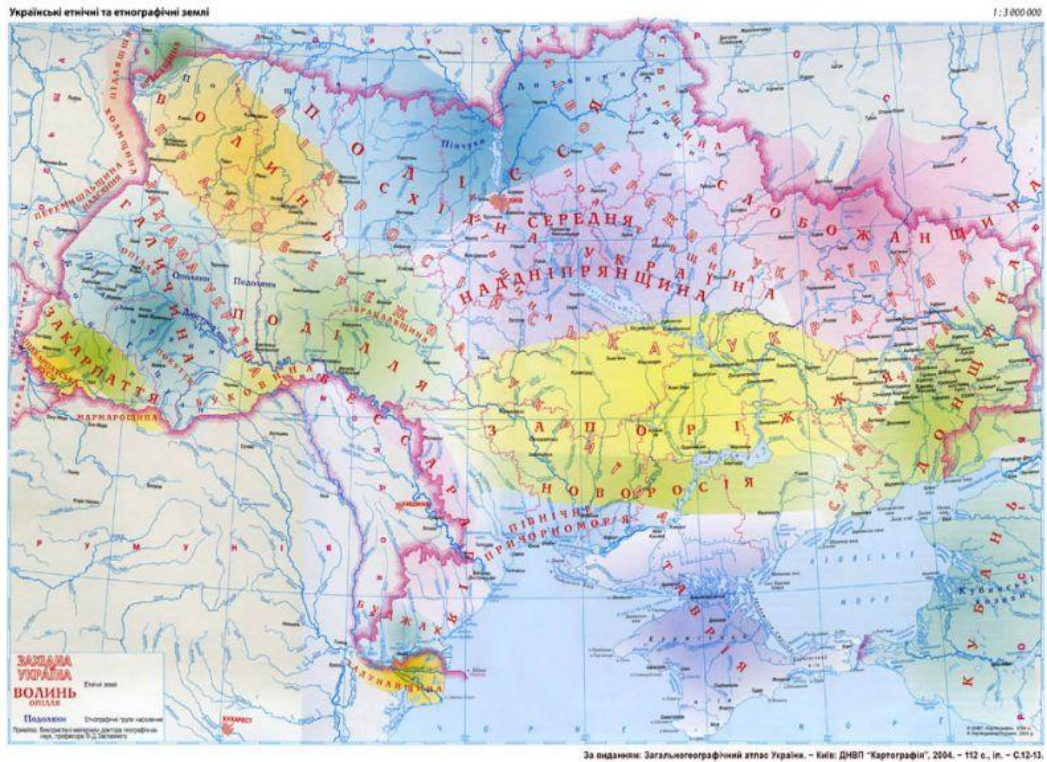

Рис. 1. «Українські етнічні та етнографічні землі»

Способом якісного фону на мапі масштабом 1: 3 000 000 розмежовано етнографічні регіони, у той час як топоніми зображено текстовими позначеннями. Також на карті позначені назви річок, деяких міст та країн-сусідів. Як було зазначено, на карті можна спостерігати, що дані хороніми (назви етнографічних регіонів) формувалися історично та мають лише умовні кордони, тому їх контури є плавними.

Наступний приклад, наведений на рис. 2 є картою з навчального посібнику «Історія України (Вступ до історії): підручник для п'ятого класу»; київське видання («Генеза») 2013 року.

Рис. 2. «Історико-географічні регіони України»

Можна спостерігати, що мапа виконана без подібної деталізації, та для позначення топонімів фон не використано взагалі, вони зображені текстовими позначеннями. Проте білим контуром зображені умовні межі деяких історико-географічних регіонів, способом кількісного фону передана шкала висот, а червоним контуром визначені офіційні межі областей. Також на карті зображені деякі основні ороніми та гідроніми.

Для нашої теми, яка стосується топонімічних карт міста Києва, обов'язково варто звернути увагу на картографічні твори, присвячені місту. Змістовним наповненням та детальним масштабуванням відрізняється, наприклад, серія атласів «Київ», щорічний довідник картографічного видання ДНВП «Картографія», що виконаний у альбомному форматі А-4 (Рис. 3-видання 2018 року) та на своїх сторінках демонструє частини Києва з відповідними топонімами: назвами вулиць, районів та мікрорайонів, історичних місцевостей та урочищ, парків, річок та озер тощо (Рис. 4-фрагмент карти з видання 2010 року).

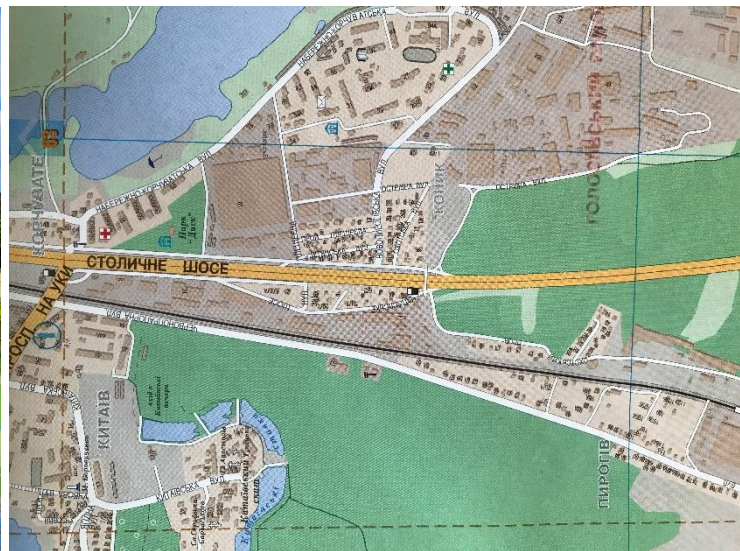
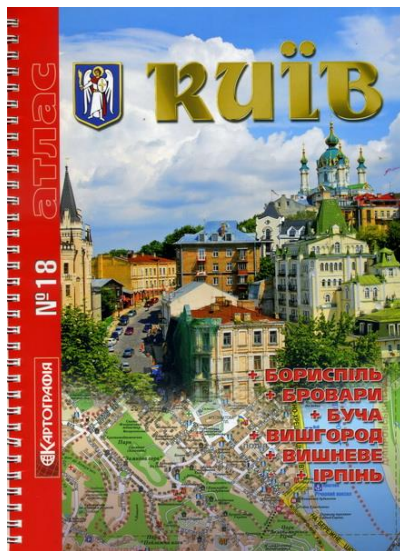

Рис. 3. Атлас «Київ»

Рис.4. Атлас «Київ», видання №13

Атлас (у даному випадку окремі сторінки розглянуті з видання 2010-го року) є визначним за своєю насиченістю внутрішньоміськими назвами (урбанонімами), та особливо- назвами історичних місцевостей Києва, деякі з яких вже зникли (перепланувалися) або вийшли з ужитку. На картах атласу зображені назви вулиць, проспектів, бульварів, аллей, узвозів, провулків, проїздів, тупиків, дачних проїздів, ліній тощо, а міська забудова визначена не лише певним кольором фону, а й окремими пронумерованими будинками. Окремими сторінками (зі збільшеним масштабом) подано центральну частину міста, а також представлені мапи найближчих та найбільших за населенням міст- частин агломерації Києва (Бориспіль, Бровари, Буча, Вишгород, Вишневе, Ірпінь).

Приклад фрагменту карти атласу історичної місцевості Жуляни (Рис. 5) насичений не лише топонімами історичної місцевості сформованими у складі Києва, а й зберіг старі назви історичних місцевостей- кутків села (адже Жуляни- ще до 1988 року були окремим селом та не входили до складу міста).

Рис. 5. Атлас «Київ», видання №13

Можна бачити, як основний топонім-урбанонім позначено більшим шрифтом, аніж другорядні. Подібну градацію у атласі відповідно до вимог та правил укладення карт застосовують і до доріг, водоймищ та інших об'єктів. Жуляни разом з історичними назвами місцевостей-кутків не є виключенням, у атласі також збережено й назви кутків інших колишніх сіл та селищ, що сьогодні існують у складі міста (наприклад, Бортничі, Троєщина, Вигурівщина, Біличі, Борщагівка, Пирогів тощо).

Наступний фрагмент карти обрано у складі історичної місцевості Татарка (Рис. 6), та він може показати, що атлас також подає топоніми місцевостей, що сформовані у складі міста (на даному фрагменті прикладом є Вовчий яр). Топоніми, що стосовні житлових місцевостей на картах зображено текстом сірого кольору з білим контуром, заголовного шрифту.

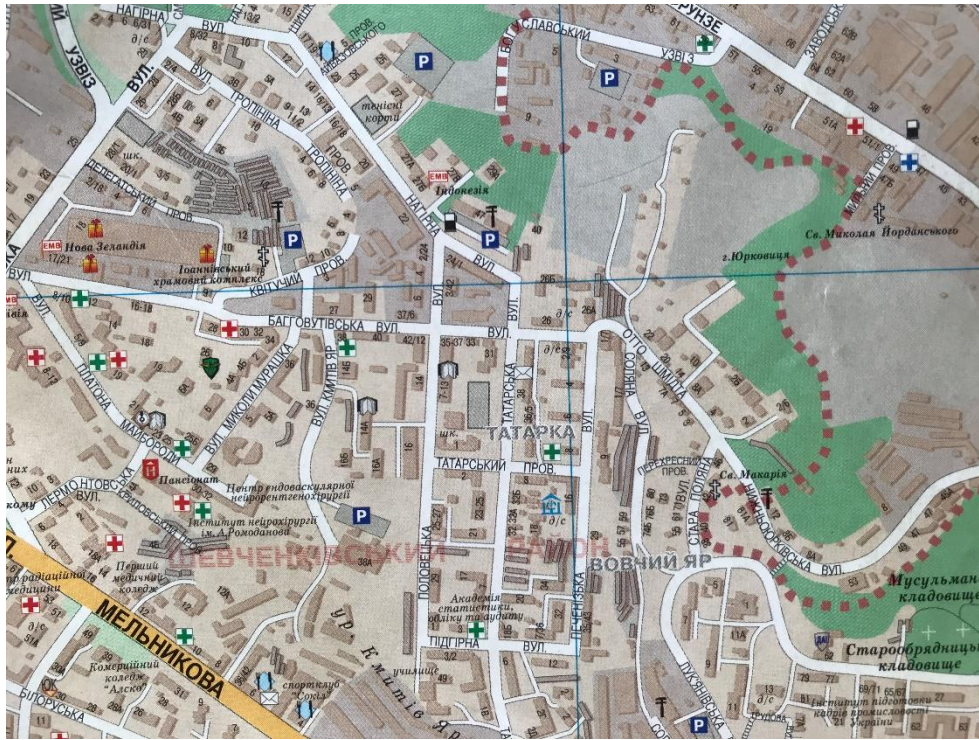

Рис. 6. Атлас «Київ», видання №13

Назви ж нежитлових урочищ та урочищ, назви яких походять від зниклих поселень, на сторінках атласу можна бачити курсивним шрифтом з відповідними скороченнями (ур.- урочище, г.- гора), як, наприклад, урочище Вітовець у Дарницькому районі (Рис. 7).

Рис. 7. Атлас «Київ», видання №13

У атласі досить часто присутні повтори назв вулиць, а також великі проміжки між скороченнями (вул.) та власною назвою. Подібний характер позначення пов'язаний із довжиною деяких вулиць, що для розуміння та

співпадіння з контекстом варто підписати не один раз у двох (або більше) місцях. Власні назви вулиць також позначені заголовним шрифтом, проте це не є обов'язковим правилом для карт міст. Проаналізувавши атлас, а також звіривши збіги топонімів з історичними картами, можна впевнитися, що даний твір може бути змістовним підґрунтям для створення наступних топонімічних творів та проведення досліджень.

Вітчизняним зразком топонімічної карти, розробленої дизайнерами що виконує історичну та туристично-пізнавальну функцію є Топонімічна карта Миколаєва (Рис. 8). Зображення, складене за матеріалами книги «Миколаївщина», том 1 та 2, а також враховуючи свідчення місцевих мешканців являє собою певний схематичний план міста Миколаїв, пронумерований за місцевостями, кожна з яких сполучається з окремою ланкою, де присутній опис даного топоніму (географічної назви).

Рис. 8. Топонімічна карта Миколаєва

За допомогою карти можна не тільки дізнатися про походження Миколаївських урбанонімів, а й використати інформацію з посиланням на книжкове джерело для картографічних та інших праць.

1.2. Зарубіжні топонімічні твори та їх характеристика

Зарубіжний картографічний твір, що також можна використати для аналізу, так як він також має суттєве топонімічне наповнення та присвячений певному місту- це карта міста Амстердам «Amsterdam met Abcoude, Amstelveen, Badhoevedorp, Diemen, Duivendrecht en Ouderkerk», створена Cartografisch instituut (Рис. 9 та 10).

Рис. 9 та 10. Друкована карта міста Амстердам

Дана карта є суцільною, та не досягає великого масштабу у деталізації до кожного окремого будинку. Проте тип забудови, типи доріг та рослинності чітко диференційовані окремими кольорами. На карті також можна бачити назви історичних районів Амстердаму, парків та лісів, озер, проток та каналів.

Назви історичних місцевостей також визначені у залежності від значимості (більш поширені та великі- позначаються заголовним шрифтом та мають більший розмір, другорядні- звичайним шрифтом з меншим розміром), для прикладу зазначимо «CENTRUM» та «Oude Stad» (Рис. 11).

Рис. 11. Друкована карта міста Амстердам

Усі назви топонімів-урбанонімів місцевостей на даній карті додано синім кольором з частково прозорою заливкою. Підписи ж озер та каналів на карті виконано жирним курсивом синього кольору з непрозорою заливкою (Sloterplas), підписи парків та лісових урочищ- жирним звичайним шрифтом чорного кольору з непрозорою заливкою (Sloterpark) (Рис. 12).

Рис. 12. Друкована карта міста Амстердам

Зарубіжні карти можуть бути присвячені виключено топонімам, при цьому, на відміну від останніх згаданих, не виконуючи функції орієнтації на місцевості та практичного застосування на певному маршруті. Дані карти можуть слугувати елементом для вивчення певної області знань, відігравати інформативні та дизайнерські функції. Визначною у такому сенсі є карта топонімів держави Нідерланди «Oud-Nederlands» (Рис. 13), де позначені назви міст та провінцій на старий лад (тобто позначені так, як би виглядали їх назви, якщо б вони не змінилися зі стародавніх часів до сьогодення).

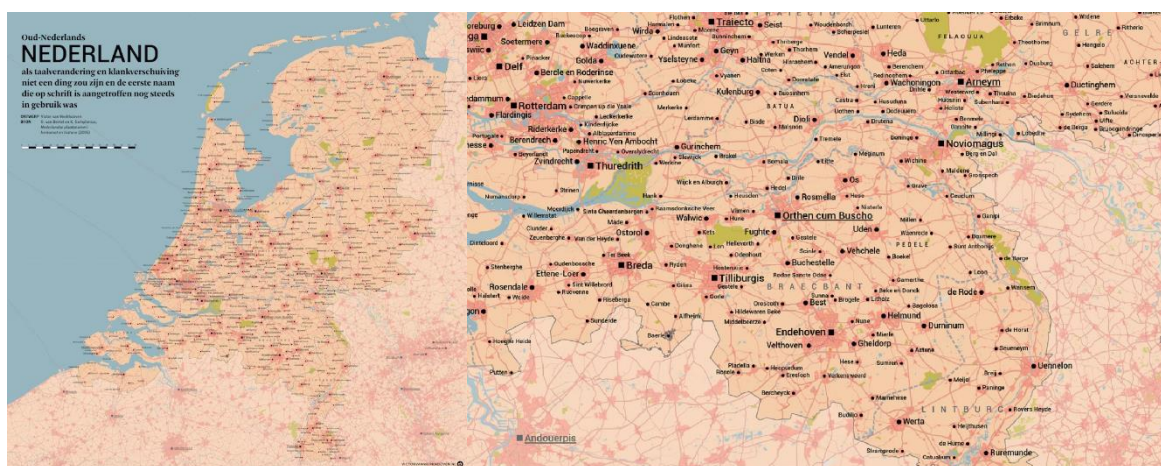

Рис. 13. Карта топонімів держави Нідерланди

Деталізована та дрібномасштабна карта з топонімами міст, селищ, провінцій, островів тощо може стати вдалою знахідкою не лише у сфері картографії, а й у різноманітних суміжних дисциплінах, дослідженнях або ж просто нести інформаційну та стилізовану інтер'єр функцію.

Також існують закордонні топонімічні карти, створені фактично без умовних знаків, та присвячені певному явищу, що показане за допомогою кількісного фону. Досить простим, проте яскравим прикладом можна обрати карту «Hexbin»: «Toponymic map of Great Britain» (укр. Топонімічна карта Великобританії) (рис. 14), що відображає 4 найпоширеніших шаблони для географічних назв місць країни: ben-, beinn-, beann/-by/-combe, soombe, cwm/-ton, -tun, які говорять про вплив давніх мов: гельської, давньоскандинавської, британської та давньоанглійської. Карта виконана у QGIS 2.12.2, з

використанням `mmqgis` для створення шестикутної сітки та плагіну мультикільцевого буфера для отримання ефекту контуру.

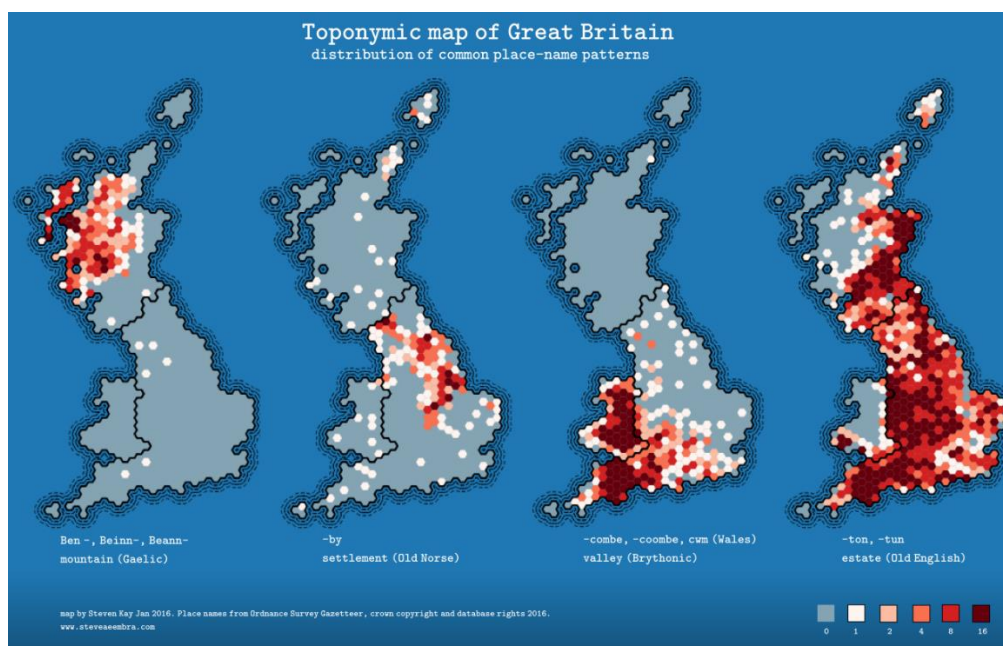

Рис. 14. Топонімічна карта Великобританії

Проаналізувавши деякі існуючі зразки топонімічних карт, варто звернути увагу на їх особливості, варіації позначення топонімів, картографічну генералізацію топонімів та їх значення у межах певного міста, країни, регіону тощо, визначити пріоритети для майбутніх створюваних карт. Такі зразки є дуже різними за наповненням та масштабом, що також варто враховувати. Можна виділити топонімічні твори, що зображують топоніми певних міст або сіл (частин міста або села, їх вулиць, історичних назв частин населеного пункту, урочищ, водних об'єктів тощо), а також топонімічні твори, що загально передають власні назви територій без деталізації (назви регіонів країни, континенту, частин регіону, районів міста або області тощо). Потрібно відзначити, що як вітчизняні, так і зарубіжні топонімічні карти використовуються не лише у межах картографії як науки, а й мають досить велику популярність у туристичній, краєзнавчій, історичній та інших сферах. Зразки топонімічних творів для окремого призначення іноді виконуються не лише спеціалістами у галузі картографії та несуть інформаційно-довідкову

функцію. Топонімічні карти можуть бути стилізовані у залежності від потреб споживача та наповнення.

Тож у майбутніх дослідженнях, враховуючи їх мету та завдання, на мою думку, не варто обмежуватися одним існуючим твором як основою, а й додатково вивчати текстові джерела та історичні документи, більш старі варіанти карт тощо. Адже топоніміка є наукою, що розвивається, та деякі топоніми або їх варіанти можуть бути застарілими або недослідженими, відомими лише серед окремих груп населення, не підтвердженими документально. Межа між топонімами, що є доречними на певній карті, та тими, що не є доречними, а також як буде відбуватися їх генералізація - на пряму залежить від картографа та обраного дослідження.

Розділ 2. Теоретико-методичні основи створення топонімічних карт міста Києва.

У процесі вибору, підготовки та створення топонімічних карт міста Києва обов'язково потрібно враховувати відповідні положення, нормативні документи та настанови щодо їх створення. У даному розділі будуть розглянуті основні теоретико-методичні аспекти створення поточних карт.

2.1. Класифікація топонімів

Топоніми, що використовуються у картографічних творах є різноманітними та поділяються на певні категорії. Класифікація топонімів відбувається за різними принципами. Такими принципами топонімічних класифікацій є: географічна (територіальна; за категоріями географічних об'єктів); лінгвістична (семантична; етимологічна; морфологічна; за належністю до мови); історична (стратиграфічна). Види топонімічних класифікацій:

- Франтішека Паляцького, 1834 р., за походженням назв: а) за іменами власників; б) від їх природно-топографічного розташування;

- Франца Міклошича, 1872 р., за семантичним поділом географічних назв: а) земля; б) вода; в) рослинність; г) тваринний світ; д) колір; е) будівлі; є) заняття людей; ж) знаряддя праці; з) етнічні назви; и) назви, пов'язані з суспільним ладом;

- Станіслава Роспонда, за морфолого-словотвірним принципом: 1- примарні (без топоформатів); 2 - секундарні/деривативні, утворені за допомогою суфіксів і префіксів; 3- складові, утворені за допомогою: - збору; - зрошування; - складання, а також назви-гібриди, назви, утворені заміщенням, назви-кальки, назви, утворені аглютинацією, назви, утворені скороченням;

- Опанаса Селищева, 1968 р., по особливостям лексико-семантичної структури та словотворчими формами: а) назви, утворені від імен та прізвищ людей; б) назви, утворені від професій або занять; в) назви, пов'язані із

соціальними ознаками та положенням; г) назви, пов'язані з адміністрацією та владою; д) назви, що відображають етнічний характер населення; е) назви, що вказують на специфіку ландшафту; є) назви, що мають абстрактне значення.

Юрія Карпенка, 1973 р., розроблена на зразку топоніміки Буковини: топоніми, утворені від власних географічних назв, географічних термінів та ознак; топоніми, утворені від антропотопонімів, етнічних назв та прізвищ/прізвиस्क людей; топоніми, що походять від назв предметів та культурних явищ; топоніми, які мають невизначене походження.

Олександри Суперанської, 1985 р., поділ топонімів за категоріями об'єктів за об'єктами номінації на фізико-географічні і суспільно-культурні (табл. 1); а також за морфологічним принципом: 1) топоніми-іменники, 2) складні топоніми; 3) мнимі слова; 4) двоскладні слова; 5) топоніми-словосполучення; 6) топоніми-прикметники.

Вадима Жучкевича, 1980 р., за категоріями об'єктів: 1) загальногеографічні ландшафти; 2) географічні; 3) топоніми, що належать до рельєфу і ґрунтів; 4) флористичні; 5) соціально-географічні; 6) економіко-географічні.

Едуарда Мурзаєва, 1984 р., 1) назви, присвоєні за ознаками рельєфу; 2) назви, присвоєні за ознаками водних об'єктів; 3) фітотопоніми; 4) зоотопоніми; 5) антропотопоніми; 6) виробничі топоніми; 7) торгівельно-транспортні топоніми; 8) соціальні топоніми; 9) етнотопоніми; 10) ідеологічні топоніми [9].

Різновиди власних назв на картах поділяють за ознаками локалізації, типу та адміністративного устрою об'єкту, масштабу, походженням назви, природного наповнення тощо. Серед них виділяють:

Антропотопоніми- власні назви будь-яких географічних об'єктів, що утворені від власного імені людини.

Геоніми- власні назви внутрішньоміських доріг та проїздів, таких як вулиці, проспекти, провулки, бульвари, площі, узвози, лінії тощо, які

забезпечують транспортні та пішохідні зв'язки між внутрішньоміськими об'єктами.

Гідроніми- власні назви водоймищ. Залежно від типу водного об'єкту гідроніми поділяють на океаноніми (назви океанів), пелагоніми (назви морів), потамоніми (назви річок), лімноніми (назви озер) та гелоніми (назви боліт).

Дромоніми- назви позаміських шляхів сполучення. Дромоніми, тим не менш, можуть знаходитися у межах міст, або проходити через міста, проте за ними не може бути закріплено офіційних назв.

Дрімоніми- назви лісів, лісових ділянок, бору, кушових та чагарникових насаджень.

Макротопоніми- назви великих за площею фізико-географічних об'єктів, які мають широку популярність (напр. Англія, Америка, Африка тощо).

Мікротопоніми- назви невеликих за площею фізико-географічних об'єктів, що мають локальне значення та сенс. Макротопонімом може бути будь-яка назва невеликого урочища, сінокоса, пасовища, кварталу, здебільшого відомого місцевим жителям.

Ороніми- назви об'єктів рельєфу земної поверхні. Оронімами є назви гір, пагорбів, ярів, западин, долин, гірських хребтів тощо.

Ойконіми- назви населених пунктів. Серед ойконімів виділяють назви міських поселень- астіоніми або полісоніми, та назви сільських поселень- комоніми.

Спелеоніми - власні назви будь-яких підземних утворень у верхньому шарі земної кори. До спелеонімів відносять печери, гроти, шахти, штольні, колодязі тощо. Також серед них виділяють категорії терраспелеонімів (підземних об'єктів суходолу) та гідроспелеонімів (підземних водних об'єктів).

Урбаноніми- власні назви внутрішньоміських топографічних об'єктів, що відіграють роль розрізнення одномантінних об'єктів, а також сприяють кращій орієнтації людини у міському просторі.

Хороніми - назви територій, що визначені певними межами. Використовуються для назв областей, районів, регіонів та ін. Хороніми поділяються на географічні, вони ж природні (назви природно-ландшафтних областей) та адміністративні (назви адміністративно-територіальних одиниць). Також можна виділити внутрішньоміські хороніми (назва певної частини території міста) та мікрохороніми (назва невеликого об'єкту локального значення).

В основі стратиграфічної класифікації топонімів (тобто класифікації географічних назв за історичним принципом) лежить розподіл назв за відповідністю до історичних епох. Власні назви певних регіонів світу пройшли непростий шлях генезу та розвитку. Велика їх частина перейняла топонімічну систему цілої ланки часів, починаючи відлік з дописемної епохи й завершуючи нашими часами. Класифікація за історичним принципом, за думкою деяких авторів як Ф. Корш, Н. Марр, є загально прийнятною. Складність генезу даної класифікації полягає в тому, що параграфи топонімії окремого регіону на стратиграфічні горизонти потребує досконалого її знання в усіх аспектах: історичному, лінгвістичному географічному. Але далеко не усі території можуть бути зачислені до такої категорії. Вже лінгвістична класифікація по морфологічному принципу ґрунтується на вивченні морфології слова, реченні, словосполученні та його варіантах. Зразком такої системи є класифікація О. Суперанської. Автор звернула увагу на сучасну морфологію власних географічних назв, не зачіпаючи історичний розріз й етимологію. Її класифікаційна схема містить: I) топоніми іменники: а) суфіксальні назви, б) без суфіксальні назви; II) складні топоніми; III) мнимі слова; IV) двоскладні слова; V) топоніми-словосполучення; VI) топоніми-прикметники: а) без префіксальні, б) префіксальні назви; VII) складні топоніми.

Варто зауважити, що класифікація топонімів не має чіткого розподілу та послідовності, тож деякі топоніми так або інакше можуть відноситися до двох, або більшої кількості категорій, а також охоплювати кілька підкатегорій у складі категорії.

2.2. Об'єкт дослідження топонімічних карт

Об'єктом дослідження топонімічних карт є географічні назви міста Києва. Картографічна топоніміка є дисципліною, яка вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення з точки зору правильної передачі на географічних картах. Отже, картографічна топоніміка- це наука, що дозволяє зробити доречний вибір географічних назв та правильно передати їх на картах, визначити смислове значення назв, термінів та їх нормалізація і стандартизація.

Топоніми- це власні назви географічних об'єктів, що застосовуються для їх розпізнавання та встановлення відмінності від інших об'єктів” – Закону України “Про географічні назви” (2005 р.). Головні функції географічної назви (топоніма): номінативна (адресна); ідентифікуюча (вони слугують вказівниками географічних об'єктів, тобто ідентифікують їх); науково-інформаційна; історикокультурна. Зв'язки топоніміки зісторією, лінгвістикою та географією, а також з археологією, краніологією, етнографією, демографією, картографією, політологією та ін.Методи топонімічних досліджень: описовий, історичного аналізу, порівняльно-географічний, кількісно-статистичний, картографічний [9].

Транслітерація топонімів певної мови за допомогою абетки іншої мови, або транскрипція власних географічних назв, обумовлена їх перекладом з однієї мови на іншу.

Варто взяти до уваги особливості різноманітних абеток, присутності різних форм назв, які утворені на практиці. Подібними формами є місцева офіційна, фонетична, традиційна, перекладна та транслітерація.

- Транслітерація заключається у відтворенні назв, що написані літерами одного алфавіту літерами іншого алфавіту без урахування наявної вимови.

- Місцева офіційна форма фігурує як передача назви на карті у точній відповідності із вказанням назви державною мовою країни, на території якої знаходиться географічний об'єкт.

- Фонетична форма передає назви якнайближче до дійсного звучання при її написанні літерами алфавіту іншої мови.

- Традиційна форма уособлює збереження назв на мапах в такій формі, у якій вони традиційно вживаються у мові іншої держави (народності) у науковій, політичній, й також художній літературі.

- Перекладна форма ґрунтується перекладом назви з мови, якою об'єкт названо початково, на мову іншої держави, у якій карта укладається.

Складання будь-якої топонімічної карти починається з розробки легенди. На цьому етапі генералізація проявляється у відборі предметів і явищ, які підлягають нанесенні на карту, виборі показників, які характеризують зображувані явища, узагальнені їх кількісних і якісних характеристик. Найкраще процес узагальнення характеристик може бути відображений на прикладі картографування суфіксальних утворень. Так, в рівній ступені правомірно відображати на карті назви з суфіксом -ка, і складати диференційні карти з поділом на -ка, -івка, -інка, -анка. Очевидно, різним ступенем узагальнення будуть відрізнятися також суфікси -вці, -нці, які об'єднані одним автором та -ивці, -інці – іншим. Масштаб – найбільш очевидний чинник генералізації. Чим дрібніший масштаб, тим менше зображення одиниці площі місцевості, тим менша можливість карти нести певне навантаження. Масштаб є величиною, яка залежить від призначення карти, але на топонімічних картах внаслідок одноманітності їх цільового призначення, він головним чином залежить від детальності дослідження і характеру розподілення на земній поверхні картографованого явища, тобто від площі ареалу чи регіону і щільності явища. На напрямок і ступінь генералізації кожного з елементів топонімічного змісту карти великий вплив має також характер топонімічної системи – її склад, кількісне співвідношення окремих компонентів, їх розміщення на території. При комплексному

картографуванні всієї топонімічної системи чи її найважливіших компонентів складанні карти має передувати глибоке і всестороннє вивчення території і її районування. Надійність районування в значній мірі підвищується залученням статистичних спостережень. В результаті районування виявляються зони переважання основних компонентів системи, а також мікрозони явищ, які на них накладені та мають локальне розповсюдження. Для відображення мікрозон, які не виражаються в масштабі карти їх розміри можуть бути перебільшені [5].

Українські географічні назви передаються латинськими літерами шляхом транслітерації з унормованої українською мовою назви географічного об'єкта України, відповідно до "Таблиці транслітерації українського алфавіту латиницею", затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 року № 55 "Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею" [6].

Усі елементи складених географічних назв при транслітерації зберігають їх українське написання: разом, через дефіс або окремими словами, кожне з яких пишеться з великої літери, а службові слова – прийменники, сполучники – з малої літери. Зберігаються закінчення української мови [6].

У іншомовних текстах, що подаються на карті, українські географічні терміни можна перекладати чи транслітерувати. Український термін транслітеруємо завжди, коли до складу географічної назви входить прикметник чи числівник, що є складовою частиною власної назви. Географічний термін іншою мовою ставимо перед чи після назви, залежно від мови [6].

В українській топоніміці є низка топонімів російського, кримськотатарського, угорського, румунського, польського, болгарського, білоруського, німецького походження. Інші національні меншини не мають місць компактного проживання і розпорошені по всій території України,

топоніми цих національних меншин нечисленні. Вони, як правило, зазнали впливу української мови та асимілювалися в українську топоніміку [6].

Відповідно до Закону України “Про географічні назви” у місцях компактного проживання національних меншин зберігається застосування історично утворених з інших мов, географічних назв. Їхня передача українською мовою здійснюється за нормами і правилами українського правопису з урахуванням мовних особливостей місцевого населення [6].

Топонімічні карти та атласи можуть бути створені на основі попередніх досліджень топонімів. Їхнє використання має бути ретельно проаналізоване, щоб усунути невідповідності, які часто виникають між різними дисциплінами. При підготовці топонімічної карти необхідно класифікувати потік статей про топоніми, збірників, монографій та дисертацій, тобто створити наукову базу. Дослідити різний розподіл топонімів у різних регіонах та типи топонімів та типи топонімів для визначення фактичного висвітлення матеріалу. У процесі також перевіряється повнота і точність географічної бази, з урахуванням усіх особливостей та джерел.

Мікротопонія таких багатовікових міст, як Київ несе цінну інформацію про історію та культуру самого міста та околиць. Це дозволяє відновити старі номінативні тенденції від часу першого поселення та всіх наступних хронологічних шарів топонімів. Пояснення етимологічно неоднозначних назв і розкриття принципів номінації дозволяє реконструювати окремі історико-культурні факти, а також мовний контекст міста та його околиць.

Найдавніші назви на терені сучасного Києва — це гідроніми, що в окремих випадках відбивають мовний стан ще дослов'янського періоду. До таких, насамперед, належать назви річок Почайна (поселення вздовж цієї річки й археологами визнаються найдавнішими) і Клов. Гідроніми Либідь, Сітомля та ін. сягають праслов'янських глибин, а такі назви, як Скоморох, Серховиця, Турець та ін., достатньо надійно пов'язуються з давньоруською лексикою. У Києві було збережено певну кількість давніх назв. Окремі з них дійшли до нас із літописів (Щековиця - сучасна Щекавиця), вони є цінними

пам'ятками культури. Орієнтирами в середньовічному місті були також найбільш значущі подвір'я, назви яких виконували топонімні функції. Деякі урбаноніми лише в своїй основі містять старі топоніми, що іноді пов'язано з появою нового денотату (ур. Дорогожичи - вул. Дорогожицька, ур. Паньківщина - вул. Паньківська), при цьому в нових формах превалюють релятиви. Назви окремих районів, ділянок міста довуличного планування (Копирів Кінець, Козара, Пасинча Бесіда та ін.) часто дозволяють відновлювати стан міжетнічних зв'язків як у мові населення, так і в розвитку самого міста [15].

2.3. Вибір показників для створення топонімічних карт міста Києва.

Кожному географічному об'єкту або певній їх сукупності притаманні різні відмінні між собою ознаки, які й дають змогу їх класифікувати: розподілити або об'єднати, знайти ті чи інші особливості. Дані ознаки, за допомогою яких відображається об'єкт картографування або його складові, прийнято вважати показниками картографування. Існують два основні види показників: якісні (наприклад, насиченість, забрудненість, типи забудови або ґрунтів) та кількісні показники (наприклад позначки висот, довжина, площа, густота населення).

Кількісні показники розподіляють на такі, як абсолютні (тобто отримані у ході польових вимірів, досліджень чи рахування кількості об'єктів. Такі показники вказують у визначених одиницях вимірювання - кілометрах, екземплярах. Так само виокремлюють відносні показники - ті, які одержані у процесі конкретних обчислень (визначення густоти населення, вологості повітря, частки орних угідь, лісистості території тощо).

Також серед усього виокремлюють моментні показники (прогноз погоди на певну дату або час) та інтервальні (рух літосферних плит або зміни клімату за певний проміжок часу).

Об'єкт картографування може мати кілька показників, кожен з яких характеризує його з кількох сторін, проте для певної карти обирають лише такі показники, що б відповідали її темі та призначенню.

За кількістю показників топонімічні карти міста Києва, складені протягом дослідження, є комплексними- адже демонструють декілька аспектів одного явища (топоніми, що позначені на картах, стосуються різних за характером об'єктів, тому кожна з груп топонімів зображується різним способом). Кількісні показники, стосовні топонімів, є абсолютними- тому що позначають власні назви об'єктів. Серед них є індивідуальні (що відносяться до кожного окремого об'єкта, наприклад, вулиці або адміністративного району міста) та сумарні (що є показниками для сукупності об'єктів, наприклад, назва історичної місцевості, що об'єднує кілька вулиць, урочищ або інших місцевостей).

На топонімічних картах використовуються різні аналітичні, комплексні чи синтетичні показники, що є прийнятими на будь-якому таксономічному рівні, оскільки, як правило, коло споживачів даних карт є обмеженим. Але для топонімічних карт, що складають частину атласів (загальногеографічних, тематичних, історичних), аналітичні показники не є прийнятними. У такому випадку вони повинні бути замінені узагальненими характеристиками, що є синтетичними. Метрики кількісного відображення, що на тематичних картах відображаються в один ряд, широко використовуються геометрично точні або статистичні методи картографування які традиційно вимагали розробки масштабів, які відображаються в легенді у вигляді графічної конструкції, яка показує процес зміни кількісних властивостей предметів унаслідок використання певних графічних величин (форми, розміру, насиченості кольору) або їх поєднання в умовні знаки. Важко переоцінити значення масштабів на тематичних картах. Вони показують важливість об'єктів, їх інтенсивність або щільність розміщення. Від правильного його застосування залежить адекватність викладу змісту конкретну карту, без якої абсолютно неможливо використовувати обрані способи картографічного зображення та

відповідні методи картографування. Тому розгляд обґрунтування факторів вибору того чи іншого методу та особливості формування масштабів кількісних показників на картах є актуальними в сучасних умовах розвитку теорії та практики картографії.

В теорії картографії та на практиці у використанні класичних методів картографічного зображення з їх покроковими модифікаціями точність у зображенні предметів, явищ, процесів, що картографуються, поділяють на дві групи: геометрично точні та схематичні (статистичні). Перша група складається з: піктограм, лінійних символів, ізолій, якісного фону, числового фону, знаків руху (геометрично точні), точок (з реальним розташуванням точок), діапазонів (абсолютні), локалізованих діаграм. До наступного відносяться: знаки руху, або схематичні, точкові (з рівномірним розташуванням точок), ареали, псевдоізолії та картограми, й також картодіаграми. Для способів картографічного зображення цих двох груп, які впливають із природи їх охоплення демонструючи множинні характеристики картографічних показників, логічно використовувати шкали умовних знаків. До таких геометрично точних методів належать: значки (якщо форма та розмір були використані як достатні графічні зміни при відображенні багаторазових відмінностей картографічних показників); лінійні знаки (форма, розмір (товщина)); ізолії (насиченість кольору); кількісний фон (насиченість кольору); геометрично точні символи руху (форма (стрілка), розмір (товщина)); локалізовані діаграми (форма, розмір). До схематичних- псевдоізолії (насиченість кольору); схематична дорожня розмітка (форма (стрілка), розмір (товщина)); картограма (насиченість кольорів); схема карти (форма, розмір).

2.4. Основні способи картографічного зображення на топонімічних картах Києва.

Топонімічні карти міста Києва є досить насиченими за наповненням та створюються за допомогою різноманітних способів картографічного

зображення. Серед способів картографічного зображення, використаних у ході даного дослідження, можна виділити:

- Спосіб лінійних знаків; Даним способом на картах зображені лінійні об'єкти (стежки, алеї, проїзди(Рис. 15), магістралі, річки(Рис. 16), межі міста, межі районів міста, залізничні шляхи(Рис. 15)).

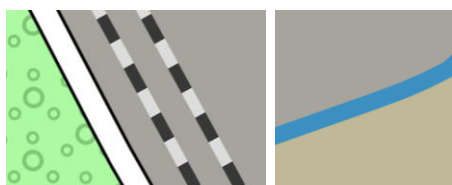

Рис. 15 та 16. Спосіб лінійних знаків

- Спосіб ареалів; За допомогою ареалів, відмінних за кольором та стилізацією, на картах позначено характер забудови та рослинності міста (квартали переважно житлової забудови(Рис. 17), квартали переважно промислової забудови(Рис. 17), ліси та парки(Рис. 17), поросль та чагарники(Рис. 18), піски та пляжні зони(Рис. 18), кладовища(Рис. 18)).

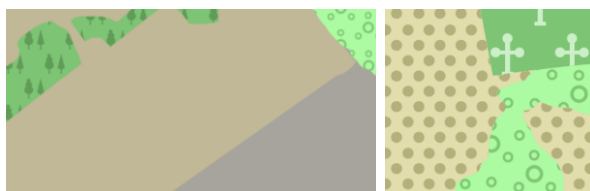
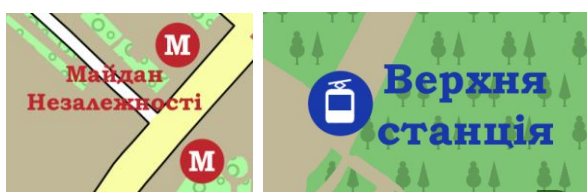

Рис. 17 та 18. Спосіб ареалів

- Спосіб значків; Значки у даному випадку дають змогу наглядно відобразити певні явища, що мають конкретну (точкову) локалізацію та слугують невід'ємною частиною карт міста. Способом значків (з доданими відповідними підписами) зображені виходи станцій метро(Рис. 19), виходи станцій фунікулеру(Рис. 20), річкові вокзали та пристані.

Рис. 19 та 20. Спосіб значків

Окрім наведених, виділених способів картографічного зображення, на топонімічних картах міста Києва ключову роль відіграють підписи. У картографічних творах використано два типи підписів:

- Топоніми; Власні географічні назви об'єктів місцевості (назви районів міста, назви частин Києва, що склалися історично(Рис. 21), назви урочищ (Рис. 22), назви вулиць та доріг, назви станцій метро та фунікулеру, назви річок(Рис.23), озер, ставків, заток, проток, каналів, струмків, назви річкових вокзалів та пристаней).

Рис. 21, 22, 23. Топоніми

- Терміни; Загальногеографічні, геологічні, соціально-економічні та інші поняття, що відносяться до об'єктів карти. Таким чином, додано термінологічні підписи до окремих об'єктів карти (станція, іподром, кладовище, парк тощо). Додані усталені скорочення (бульв.- бульвар; вул.- вулиця(Рис. 24); пл.- площа (Рис. 25); пр.- провулок; просп.- проспект; г.- гора(Рис. 26); ур.- урочище; о.- острів; оз.- озеро).

Рис. 24, 25, 26. Терміни (скорочення)

Для топографічних карт і деяких тематичних карт (океанічних, аерофотографічних, геологічних, ґрунтових) використовуються стандартні умовні позначення. Для інших карт маркери створюються довільно. Щоб усі зрозуміли об'єкти та явища, зображені на таких картах, існує легенда карти- набір загальних умовних позначень і пояснень. Легенда карти зазвичай

знаходиться внизу під основним зображенням. Завдяки легенді визначається зміст карти. Загальні назви в легенді чітко відповідають їх зображенню на карті. Способи картографічного зображення є загальними умовними позначеннями, що призначені для відображення об'єктів та явищ у процесі складання карт. Для наповнення логотипу додатковим змістом використовується певна форма, розмір, колір, насиченість кольору, внутрішня структура, певна орієнтація логотипу. Найбільш поширеними є такі методи картографічного зображення: контурні, значкові, статистичні, відповідно до змісту карти, поєднання знаків тощо висуваються певні вимоги до вибору методів зображення.

Значкові способи зображення. Основних типів значків, що використовуються на географічних мапах, три: позамасштабні значки, лінійні значки та значки руху. Немасштабні значки використовуються для позначення дуже малих об'єктів, які неможливо показати в масштабі в їх справжньому розмірі. Вони вказують на місце розташування та тип об'єкта. За формою значки бувають геометричні (наприклад, значки мінералів, міст, вулканів), буквені (іноді символи хімічних елементів позначають родовища: Fe, Cu та ін.) і формальні малюнки візуальних або художніх значків (наприклад, поширення тварин або піктограма рослин) або символ (особливо знак якоря - гавань). Для передачі кількісного характеру таких об'єктів використовуйте значки різних розмірів, кольорів і форм. Наприклад, так зображені міста з різним населенням, столиці в національних або обласних центрах розрізняються кольором значка. Кожен вид ікони має свої переваги та недоліки, а отже – особливу сферу застосування. Канали та річки, вулиці та магістралі, межі, лінії електропередач - все це зображено лінійними або напівмасштабними значками. Геометричні лінії лише правильно масштабують об'єкти по довжині, але в багатьох випадках показують більшу ширину. Намагається передати якісні та кількісні характеристики лінійноподібних об'єктів за допомогою малюнка (наприклад, різноманітних штрихових ліній), кольору та ширини значків. За допомогою піктограм руху

зображуються динамічні явища, наприклад, напрямок руху морських течій або вітрів, політ птахів, рух людей, потік вантажів. Водночас якісні характеристики явища можуть бути представлені кольором або шириною значка руху. Наприклад, колір - холодна або тепла течія, літній або зимовий мусон, ширина стрілки - вантажний потік. З розвитком комп'ютерних технологій на електронних картах з'являються динамічні знаки, здатні переміщатися або змінювати форму завдяки картографічній анімації.

Контурні способи зображення. Об'єкти чи явища, що поширюються в просторі, наносяться на карту контурними маркерами: якісним фоном, площинним або точковим методом. Якісні фони показують регіони, які певним чином відрізняються від інших регіонів і мають безперервний, безперервний або розподіл маси по поверхні Землі. Однотипні ділянки зафарбовують одним кольором або покривають однотипною штриховкою. Проте, усі країни на політичній карті чи регіони України на мапі адміністративної території відмінні різним кольором. У такий спосіб зображуються також часові пояси, геологічна будова територій, тектонічні структури, кліматичні пояси, зональні типи ґрунтів, природні зони. Зображувальні методи з якісним фоном слід відрізнити від регіональних методів, які показують на картах явища, що не мають широкого географічного поширення, тобто виступають у вигляді окремих точок-ареалів. Таким чином можна представити басейни мінеральних джерел, місця проживання певних видів рослин або тварин, території вирощування різноманітних культур, великі заповідні території чи національні природні парки. Території відображаються на карті замкнутими лініями, кольоровими, штрихованими та посиленими значками або підписами. Якщо області кількох явищ збігаються, припускається, що вони мають різне художнє оформлення. Якщо явища нерівномірно розподілені по території, їх можна нанести на карту за допомогою точкового методу. Так можна позначити, наприклад, поголів'я худоби, кількість посівів або частоту виникнення певних шкідливих природних явищ. Спочатку визначається кількість об'єктів, що відповідають

одній точці. Потім ця точка наноситься на карту. Там, де частота об'єктів висока, точки розміщуються більш щільно; там, де частота низька, наноситься менша кількість точок.

Статистичні способи зображення. Коли статистичні дані потрібно візуалізувати на карті, це можна зробити різними способами: картографами, картографічними діаграмами або локалізованими діаграмами. Методом картограм складають карту інтенсивності вираженості кількісних показників в окремих регіонах. Найчастіше ці території є адміністративними одиницями. Для картограм обов'язкова наявність шкали, яка вказує на ступінь зміни показника. Шкала може відображати різну насиченість або різні кольори, або різні форми або щільність штрихування. Наприклад, на картограмі показано наявність регіональних водних ресурсів, рівень забруднення повітря в різних регіонах, рівень розвитку окремих робіт по регіонах та кількість українських діаспор у країнах світу. У такий спосіб на відповідних тематичних картах також фіксується густота населення України чи світу. Метод карти використовується щоб відобразити абсолютні значення кількісних показників по кожній території. На території областей чи інших адміністративно-територіальних одиниць малюють фігури у вигляді певних геометричних фігур (стовпців, квадратів, кіл) різної величини. Вони утворюють шкалу абсолютного значення вираження показника. Чим більший симптом, тим більший розмір графіка. Наприклад, на карті забруднення повітря кругові діаграми різного розміру показують шкідливі викиди міста. Побудова кількох статистичних показників одночасно створює структурну діаграму. Тобто ділиться на нерівні частини за швидкістю виникнення тих чи інших явищ. Кожен сектор забарвлений по-своєму. Наприклад, вони показують структуру торгівлі України з країнами світу. Локалізована діаграма пов'язана з певною точкою і вказує на ступінь прояву явища в ній. Це також може відбуватися на невеликих прилеглих ділянках. Зокрема, економічна карта фіксує виробничу структуру міста, обсяги перевезених вантажів, пасажирів,

перевезених із транспортних вузлів. Кліматична карта може містити кліматичні діаграми для певних населених пунктів.

Спосіб ізоліній. Ізолінії - це лінії, які з'єднують точки однакового чи довільного значення на карті чи плані поверху. Вони використовуються для представлення кількісних властивостей, які поступово змінюються в певному діапазоні. Ізолінії не показують поширення явища. Мені потрібні кілька наборів контурних ліній. Крім того, для фотодеталей важливо правильно вибрати інтервал між ними з урахуванням масштабу карти. Ізолініям дають різні назви залежно від явищ, які вони відображають на карті. На фізичних картах для рельєфу використовують ізогіпси, або горизонтальні лінії (лінії однакової абсолютної висоти). Рівень деталізації зображення рельєфу залежить від масштабу карти. Через задану кількість метрів проводиться лінія. Наприклад, після - 2,5 м або 5 м на карті великого формату. Карти середнього масштабу - через 20 або 40 м. Малі карти використовують непарні значення. На рівнинах - частіше, в горах - рідше. Кліматичні карти мають декілька типів контурних ліній. Ізотерма — це лінія, що з'єднує точки з однаковою середньою температурою. Ізотерми для найхолодніших місяців зазвичай малюються синім кольором, а ізотерми для найтепліших місяців – червоним. На кліматичних картах України ізотерми проводять при 1 °С, а на континентальних чи картах світу при 5-6 °С. Ізоджет використовується для показу річного розподілу опадів. Це лінія, яка з'єднує точки на карті з однаковим показником кількості атмосферних опадів. Інтервали між ізотермами позначені кольором для створення шкали середньорічної кількості опадів. Ізобари на кліматичних картах з'єднують точки рівного атмосферного тиску.

Картографічна генералізація. На географічній карті неможливо відобразити всі найдрібніші об'єкти та їх деталі. Вони будуть заважати читати картинки. Тому вони вибирають інформацію. Іншими словами, узагальнюють загальну картину. Цей процес називається генералізацією карти (від лат. generalization). Чим дрібніший масштаб карти, тим більш

узагальнений малюнок. Навіть на картах, зроблених у дуже великому масштабі, немає можливості або необхідності показати кожен об'єкт з усіма деталями. При складанні карти робиться кілька видів узагальнень. Розмір або важливість служать критеріями відбору. Вони узагальнюють деякі кількісні показники. Наприклад, контурні лінії нанесені через великі інтервали, щоб вказати рельєф і температуру. По-третє, узагальнюються деякі якісні властивості предметів і явищ. Наприклад, на карті природних зон світу одним кольором, як правило, позначають злакові і лісові луки, тундру і лісотундру, зони змішаних і широколистих лісів. Врешті, застосовується спрощення зображення форми об'єкта. На дрібномасштабній карті неможливо розгледіти всі вигини річок і нерівності. Вони повинні бути згладжені, але зображення повинно залишитися географічно правильним. Узагальнення не означає спрощення карт, а лише допомагає покращити розпізнавання інформації залежно від теми карти.

Розділ 3. Особливості розроблення та проектування динамічних топонімічних карт міста Києва.

Розроблення та проектування динамічних топонімічних карт міста Києва потребує спеціального підходу до вибору програмного забезпечення, джерел картографування та інформаційної бази, укладення та картографічної генералізації, адже потрібно відобразити не лише сталі показники, а й передати їх динаміку.

3.1. Програмне забезпечення для укладення динамічних карт.

Для створення карт за обраною тематикою визначено програмне забезпечення Adobe Illustrator CC 2017, що дозволяє коректно укласти карти, створити відповідні до дослідження легенду, рамку, ареали, лінії, контури, додати підписи та стилізувати зображення для зручного сприйняття споживачем. Для відтворення динаміки змін та об'єднання кожного зображення (що складається з 3-х варіацій), застосовано програмне забезпечення Adobe Premiere Pro CC 2018, що забезпечує створення динамічного зображення із укладених попередньо карт.

Adobe Illustrator є професійним графічним редактором, що призначений для створення та редагування векторної графіки. Розробником продукту є компанія Adobe. Від початку програмне забезпечення було створене для Apple Macintosh, та його розробка почалася 1985 року. Разом із Creative Cloud, що пропонував перехід Adobe на щомісячну або річну підписку, яка відбувається через мережу інтернет, було випущено Illustrator CC. Adobe Illustrator використовується в цифровому проектуванні, друку та дизайні, а також допомагає розробляти ресурси мультимедіа. Вдосконалена версія програми отримала покращені робочі інструменти, інтеграцію з усіма сучасними операційними системами та браузерами. Вона використовує кілька областей монтажу, налаштовує прозорість та градієнти, покращує чіткість та трасування зображень. При завантаженні Adobe Ілюстратор CC можна вибрати як звичайну, так і тріал версію продукту. Вони відрізняються

портативними можливостями та функцією попереднього перегляду. Серед найпоширеніших та актуальних функцій програмного забезпечення виділяють:

- створення та зміна фігур на основі кривих та точок;
- переведення растрового зображення у векторне за допомогою трасування;
- застосування всіх можливих колірних режимів;
- робота з фігурами, включаючи об'єднання, віднімання, обрізання, виключення та перетин;
- вирівнювання, розподіл та трансформування об'єктів;
- об'єднання елементів у шари для зручнішої роботи;
- використання ефектів прозорості, деформації, спотворення, тіні тощо;
- доступ до кольорових бібліотек, у тому числі Pantone та RAL;
- створення реалістичних ілюстрацій за допомогою інструмента «Сітчастий градієнт»;
- покращена функція роботи з текстом та символами;
- 8 готових наборів робочого середовища, створення власного та доступ до них на різних ПК;
- синхронізація шрифтів за допомогою сервісу Typekit;
- можливість використання графічного планшета;
- функція «упаковка файлу» зберігає використовувані шрифти та пов'язану графіку;
- система Mercury Performance досягає максимальної продуктивності ПК для швидкої та надійної роботи;
- створення коду CSS для веб-елементів за один клік.

Adobe Premiere Pro- професійна програма для виконання нелінійного відеомонтажу, розроблена компанією Adobe Systems. Нащадок програми Adobe Premiere (остання версія 6.5). Найпершу версію програмного забезпечення (Adobe Premiere 7) продемонстрували у 2003 році для систем на основі операційної системи Windows. Пізніше, у третій версії програма

набула доступності й для операційних систем Mac OS X. Перші дві версії вийшли у вигляді окремих продуктів, та третя вже у складі пакету Adobe Creative Suite 3. П'ята версія, що вийшла як складова пакету Adobe Creative Suite 5, підтримує тільки 64-бітні операційні системи, проте четверта також підтримувала й 32-бітні. Основний формат файлів програмного забезпечення для збереження робочих даних - .prml. Adobe Premiere Pro- це професійна програма для нелінійного відеомонтажу, яка дозволяє редагувати відеофайли будь-якого формату. З її допомогою можна імпортувати відео, виконувати кадрування та змінювати послідовність кадрів, додавати анімацію та відеоефекти, керувати звуком.

Виходячи з цього, можна виділити певні вимоги до операційної системи та комп'ютерної техніки, що дозволять виконання даних карт:

- Процесор Intel Core2 або AMD Phenom 2 з підтримкою 64-розрядних ОС;
- Microsoft Windows 7 з пакетом оновлення SP1 (64-розрядна версія), Windows 8 (64-розрядна версія) або Windows 10 (64-розрядна версія);
- 4 ГБ ОЗП (рекомендовано 8 ГБ);
- 4 ГБ доступного простору на жорсткому диску для встановлення; під час встановлення потрібно додаткове вільне місце (додаток неможливо встановити на знімні флеш-накопичувачі);
- Для попереднього перегляду та інших робочих файлів потрібен додатковий простір на жорсткому диску; рекомендований обсяг- 10 ГБ;
- Дисплей з роздільною здатністю 1280x800;
- Жорсткий диск не менше 7200 об/хв (рекомендується кілька жорстких дисків, що швидко діють, об'єднаних в масив RAID 0);
- Звукова картка з підтримкою протоколу ASIO або Microsoft Windows Driver Model;
- Програмне забезпечення QuickTime 7.6.6, потрібне для підтримки функцій QuickTime;

Додатково: сертифікована Adobe-картка графічного процесора для прискорення функцій графічного процесора.

Програмне забезпечення, використане у дослідженні, надає широкий спектр можливостей для створення топонімічних та динамічних карт. Також для даної роботи могли бути використані й інші програми, наприклад ArcGIS, QGis, Adobe After Effects, тощо. Проте, кожне програмне забезпечення відповідно до обраного дослідження має свої переваги й недоліки, а також вимоги для характеристик комп'ютера, які й створюють підґрунтя для вибору. У своєму виборі я відштовхувався від власних пріоритетів, знань та зручності виконання, тому зробив висновок, що найбільш інформативно та картографічно виважено я зміг би створити карти у Adobe Illustrator, після чого з максимально можливою якістю та раціоналізмом створити динамічні карти у програмному забезпеченні Adobe Premiere Pro.

3.2. Особливості проектування та укладення динамічних карт.

Динамічні картографічні зображення, які є сучасним різновидом картографічних творів Землі або її частин, можуть створюватися як мультимедійні карти, анімації або картографічні фільми. Картографічні твори, що є динамічними, мають передавати ефект переміщення, руху зображення або певних його частин на екрані. Динамічні картографічні зображення передають динамічну послідовність електронних карт, які відображають на екрані комп'ютера динаміку, еволюцію зображуваних об'єктів та явищ, їх переміщення в часі та просторі. Такі карти функціонують виключно в комп'ютерному середовищі.

Динамічні картографічні зображення можуть складатися з різночасових знімків, карт, бути плоскими або стереоскопічними, відображати реальні об'єкти й абстрактні моделі. Вони складають особливий клас геозображень – просторово-часових, масштабних генералізованих моделей земних об'єктів і процесів, представлених в графічній образній формі. Динамічна картографія

ґрунтується на принципах мультиплікації, тобто на послідовному перегляді з певною швидкістю (оптимальною вважається 30-33 кадрів/с) серії кадрів-карт (кадрів-моделей), кожен з яких має певний часовий зріз стану об'єкта або явища, що і створює ілюзію руху. Тому динамічне картографування можна назвати також анімаційним картографуванням. Поширений термін «анімаційна картографія» (animated cartography), а динамічні серії карт називаються «анімаційними послідовностями» (animation sequences) [10].

Перш ніж розглядати метричні характеристики багатомірних динамічних картографічних зображень, слід з'ясувати можливу вимірність таких зображень. За визначенням, динамічні геозображення можуть бути двовимірні і тривимірні, такими, що відображають динаміку, еволюцію об'єктів чи явищ, переміщення в просторі тощо. Оскільки зображення представлені в динаміці, то метрика таких зображень не може бути обмежена лише просторовими вимірюваннями, тобто вимірюваннями координат і геометричних характеристик. Метричні характеристики динамічних картографічних зображень обов'язково мають часові параметри для вимірювання. Такі часові параметри дають можливість розробляти методи кількісного аналізу в реальному або близькому до реального масштабах часу. Так, наприклад, на анімаційних динамічних картах хмарності та опадів часові параметри надають можливість визначати час очікуваних опадів, а на картах еволюції льодовиків – приблизний проміжок часу, коли льодовик досяг максимальної площі тощо [10].

Динамічне картографування - це картографічна концепція, яка використовується для зображення динамічних просторових явищ або представлення просторової інформації динамічним способом. Він узагальнює різні методи картографічного представлення, які включають вимір часу в карту. Такими методами є карти часових рядів, складені карти часу, карти змін навколишнього середовища, карти з діаграмами, пов'язаними з часом, векторні карти та карти потоків, усі вони використовуються для статичного представлення (статичні карти), а також для картографічного фільму та

комп'ютерної анімації, обидва вони застосовуються в динамічному представленні (динамічні карти). Спочатку динамічне картографування служило для відображення просторових процесів на картах, але з 1990-х років комп'ютерна анімація розширила цю концепцію, включивши, наприклад, динамічне представлення просторових даних, наприклад послідовне відображення об'єктів карти. Комп'ютерна анімація, особливо інтерактивна анімація, покращила динамічну візуалізацію просторових даних для демонстраційних цілей, а також для дослідницьких завдань. Майбутні розробки на початку двадцять першого століття можуть бути у сфері віртуальної реальності, яка надасть більшої яскравості та інтерактивності динамічному картографуванню. Якщо джерело змінюється, ви можете налаштувати перетворення для врахування змін. Наприклад, ви можете налаштувати перетворення на використання іншого джерела даних або оновлення об'єкта даних на основі джерела даних. Ви можете використовувати параметри для зміни значень під час виконання. Використовуйте параметри, щоб змінювати такі значення, як джерела, цілі, підключення та правила в межах зіставлення. Трансформації можуть відбуватися таким чином, що ви не зможете створити прямі посилання під час розробки відображення. Якщо ви не можете створити посилання під час розробки, ви можете налаштувати посилання під час виконання.

Потрібно також звернути увагу, що не усі анімаційні карти передають динаміку у часі, (мають часову мінливість), тож їхні метричні характеристики є двомірними або тримірними. Такі картографічні зображення до багатомірних не належать. На динамічних картографічних зображеннях, як і на інших картографічних зображеннях, вимірювання відбувається за допомогою масштабування.

Для того, щоб правильно спроектувати та створити динамічну карту, окреме значення потрібно приділити прив'язці картографічних даних, адже кожна з градацій динамічної карти має за своєю основою, масштабом, та певними зображеними об'єктами відповідати попередній та наступній

варіації. Крім цього, кожна варіація динамічної карти має містити одні показники, способи картографічного зображення та умовні позначення, для зрозумілого та чіткого сприйняття твору читачем. Споживач, що читатиме динамічну карту, безумовно має відстежувати динаміку змін на ній, при цьому не випадаючи з основного контексту та призначення.

3.3. Загальні відомості, джерела картографування, інформаційна база для створення динамічних топонімічних карт міста Києва.

Для створення динамічних топонімічних карт міста Києва потрібно використовувати повну та спеціальну, тематичну інформаційну базу. Для досягнення даної цілі неможливо обмежитись суто картографічними, або лише текстово- довідковими джерелами. Вибір обов'язково має бути комбінованим, та кожне обране джерело та дані мають визначатися метою та особливостями дослідження. У вирішенні певної проблеми, не варто обмежуватись одним джерелом, так як у питанні історичних подій та трансформації або ж локалізації топонімів, нерідко присутня похибка, що спостерігається між двома різними джерелами. Для її виявлення та усунення, необхідно підтверджувати інформацію, бажано- за допомогою картографічних та текстових джерел одночасно.

Оскільки карти є топонімічними, та основною їх ціллю є демонстрація динаміки змін топонімів, у першу чергу розглядаються джерела, що мають пряме або дотичне відношення до тематики дослідження. У другу чергу розглядаються історичні праці, електронні ресурси та карти, що мають інше призначення, проте перспективно можуть бути корисними у роботі.

Джерела складання карти також впливають на умови виконання генералізації, полегшуючи чи ускладнюючи її. Ідеальний випадок, коли карта складається за даними суцільного польового збору, зустрічається дуже рідко. Частіше за все в розпорядження складальника карти надходить уже генералізований матеріал. Правильність генералізації при складанні карти залежить від того, наскільки первинна генералізація відобразилась на змісті

карти. В якості джерел для складання топонімічних карт можуть використовуватися топографічні і тематичні карти, дані польових топонімічних експедицій, матеріали раніше виконаних топонімічних досліджень, в тому числі топонімічні карти. Застосування топографічних і тематичних (не топонімічних) карт забезпечує найбільш точну локалізацію об'єктів картографування [5].

На основі вивчення топонімії такого міста, як Київ, виникає потреба в постановці суто теоретичної, принципово нової ономастичної проблеми - топонімікону великого міста як єдиної системи. Топонімія сучасного великого міста - це система, оскільки вона формувалася й упорядковувалася тривалий час і має на кожному хронологічному зрізі чітко визначені ареальні межі. Крім того, це відкрита система: розбудовується місто, у межі якого вливаються дедалі нові й нові географічні об'єкти зі своїми назвами, дрібні струмки в умовах міста природно або штучно зникають, тобто окрема топонімічна система перебуває в постійному русі, її кількісна характеристика не є сталою. Топонімія великого міста - це лінгвістичне явище з об'єктивно існуючими хронологічними й локальними вимірами, певна система з лише їй властивою структурою. Виявлення законів побудови цієї структури - головне і найскладніше питання; поряд із цим постає багато екстралінгвістичних проблем. Методика дослідження топонімії великого міста має базуватися, насамперед, на індивідуальному й груповому етимологічному вивченні назв, виявленні стратиграфічних зрізів та інших чинників, що впливають на процес назвоутворення урбанонімів [15].

3.3.1 Вибір місцевостей Києва для картографування.

При виборі місцевостей Києва для картографування, було враховано найважливіші чинники, що впливають на створення топонімічних карт. У першу чергу, було проведено загальний огляд історії міста Києва, для узгодження бажаних часових градацій, що будуть представлені на динамічних картах. Наступним чином, виходячи з обраних проміжків часу на

майбутніх динамічних картах, були відібрані місцевості Києва, що існували у даний період. Оскільки на картах має бути присутня помітна динаміка, серед відібраних місцевостей були обрані ті, що мають історичне значення для міста, а також що активно (або помірно) змінювали топоніми, кордони, адміністративний устрій тощо. Для більшої розрізненості, були обрані місцевості, що не є прилеглими одна до одної, а також у різні часи мали відношення до різних адміністративних формувань у складі та поза складом міста. Необхідним чином враховано масштаби місцевостей для картографування. Проведена оцінка умовних меж місцевостей, для розуміння співвідношення сторін карти та її масштабу. Прийнято рішення обрати частини міста, що підходять для карт одного масштабу та з одним співвідношенням сторін.

Так, обрано п'ять частин міста Києва для картографування, серед яких:

Старий Київ (також Верхнє місто, Старе місто)- історична місцевість у центрі Києва та найдавніша частина міста. Умовними межами Старого Києва є вулиці Ярославів вал та Прорізна, вулиці Бориса Грінченка та Костьольна, Майдан Незалежності, Львівська площа, а також парки Володимирська гірка та Пейзажна аллея. Старий Київ з'єднується з місцевістю Поділ Андріївським узвозом, є прилеглим до історичних місцевостей Афанасівський яр та Кудрявець. Адміністративно входить до складу Шевченківського району Києва. Основні кордони та мережа вулиць Старого міста незмінні з XVIII-XIX століть, а деякі топоніми відходять своїм корінням у глибоку давнину. Протягом 20-го сторіччя сітка вулиць даної місцевості майже не змінювалася, проте топоніми та інші об'єкти зазнали значних змін.

Старий Київ сформувався під час становлення Києва як центру Київського князівства і за Доби Київської Русі був адміністративним центром міста (тут існував князівський палац, перший християнський храм на Русі - Десятинна церква - та інші давні споруди). Формувався у два етапи. I етап завершився появою Міста Володимира, збудованого великим київським князем Володимиром Святославичем (князував у 980-1015 роках. Тоді місто

обійняло простір між схилами Старокиївською гори та сучасною Великою Житомирською вулицею). II етап - побудовою Міста Ярослава за доби князювання Ярослава Мудрого (1014-1054 роки; місто розширилося до сучасних вулиць Ярославів Вал, Львівської площі та Майдану Належності, було зведено Софійський собор та Золоті ворота - головний в'їзд через Старокиївські укріплення). Тоді ж Старий Київ здобув назву Верхнє місто або Гора - на противагу Нижньому місту (або Подолу), що відігравав роль посаду, розташованого в заплаві Дніпра. Після зруйнування Старого Києва військами хана Батия і втрати ним ролі адміністративного і культурного центру міста, впродовж багатьох століть його територія стихійно забудовувалася приватними оселями, виникло досить хаотичне дрібноквартильне планування (за станом на 1803 рік тут налічувалося близько 50 вулиць і провулків, переважна більшість з яких була безіменними) [3].

Печерськ - історична місцевість, що адміністративно відноситься до Печерського району міста. Місцевість, розташована на найвищій частині Київського плато також є одним з трьох найдавніших районів міста та бере свою назву від печер Київо-Печерської лаври, заснованих у XI столітті. Основні вулиці Печерську - вулиці Князів Острозьких, Генерала Алмазова, Цитадельна, бульвар Лесі Українки та інші. Межує з місцевостями Липки, Хрести, Черепанова гора, Звіринець, Наводничі тощо.

Територія Нової Печерської фортеці (Печерського форштату) та його еспланади - між Кловським узвозом, вулицями Мечникова і Леоніда Первомайською, верхньою частиною вулиць Госпітальної, Михайла Задніпровського (із заглибленням в бік Тверського тупика), Наводницьким ярмом, Печерським ландшафтним парком і Дніпровським узвозом - тобто територія, освоєна під житлову, культурно-господарську і оборонну забудову від глибокої давнини до 1830-х років. Включає місцевості Берестове, Васильківські Рогатки, Клов, Наводничі, Печерський Базар, Соколинний Ріг, Хрести, Цитадель, вищезгадане Печерське містечко та інші історичні

місцевості. Найбільш інтенсивний період формування цієї місцевості - між початком XVIII століття, коли Печерськ у 1711 році був перетворений на військово-адміністративний центр міста, а його головною магістраллю стала прокладена у 1700-і роки Московська вулиця, і 1830-ми роками, коли велось спорудження Печерського форштату, під час якого на Печерську було майже повністю змінено забудову і сформувалася сучасна система вулиць і провулків (з деякими змінами у 1950-80-і роки) [3].

Топонім «Печерськ» втілюється у назвах багатьох об'єктів Києва Печерської поліційної частини (1834-1917 роки), в 1797-1734 роках мала назву 1-а або Володимирська поліційна частина), Печерського району (вперше згаданий у 1917, офіційно утворений у 1921 році, у 1936-1944 роках - Кіровський район; сучасні межі затверджені у 2002 році), Печерського мосту (сполучає бульвар Лесі Українки з вулицями Бастіонною та Кіквідзе), Печерських площі, бульвару (тепер Лесі Українки), узвозу, вулиці (тепер не існує), провулку (тепер частина Старонаводницької вулиці), ландшафтного парку, станції метро «Печерська», Новопечерських вулиці (тепер не існує) і провулку, Набережно-Печерської дороги й вулиці, вул. Нагірно-Печерської, вулиць і провулку Печерсько-Караваєвських (тепер не існують) [3].

При цьому, загально Печерськом вважається чи не уся місцевість, що належить до Печерського району, але таке узагальнення, швидше, існує на практиці серед неофіційних визначень. Ми ж розглянемо саме ту місцевість, де існував Печерськ історично та відслідкуємо динаміку змін топонімів та вулиць, що досить значно їх відчули.

Байкова гора (також Байков хутір, Байковщина) - історична місцевість, що розташована на узвишші у адміністративних межах Голосіївського та Солом'янського районів. Назва гори пов'язана з генерал-майором С.В.Байковим, який у 1830 році придбав ділянку землі на узбережжі річки Либідь для побудови власного хутора. У 1833 році на Байковій горі було закладене Байкове кладовище, що існує по сьогоднішній день та значно розширилося з моменту виникнення. Також від місцевості одержало назву

селище-історична місцевість Забайков'я, що існує на горі до сьогодні. Упродовж ХХ століття на Байковій горі значно змінилися напрям деяких вулиць та межі цвинтаря, а також навкруги виникли нові поселення. Прилягає до місцевостей Нова Забудова (через русло Либеді), Божків яр, Деміївка та Протасів яр.

Забайків'я - історична місцевість, поселення, колишнє передмістя Києва. Розташоване в Голосіївському районі на південно-західному схилі Байкової гори — між Байковим кладовищем, Кіровоградською вулицею та улоговиною між вулицею Профінтерну та селищем Монтажник. Прилягає до місцевостей Берлізові Города, Божків яр, Деміївка та Нове Строєніє. Назва - від Байкового кладовища, за яким розташоване поселення. Вперше згадується у 1850-і роки, коли ці, доти порожні землі, придбала Києво-Звіринецька церква і почала здавати їх в оренду міщанам, селянам і відставним солдатам. У 1889 році в селищі вже налічувалося 1,5 тис. жителів, в той самий час сформувалася сучасна система вулиць і провулків (згодом окремі з них змінювали назви по 3-4 рази) [3].

Стара Дарниця - місцевість на лівобережжі Києва у Дніпровському районі, що розташована між вулицями Лохвицькою, Азербайджанською, Профспілковою та залізницею Київ-Полтава. До побудови залізниці у 1860-х роках, на місці Дарниці існували лише поодинокі хутори, де проживало обмаль людей. А назву місцевості історики пов'язують зі словом "дар", ніби орієнтовно у цих місцях київським князям гості приносили дари. Вже після ж прокладення залізниці, Стара Дарниця почала розвиватися як селище залізничників. На картах у поселенні простежується велике озеро, луки та річка. А особливо у ХХ столітті на місцевість чекає стрімкий стрибок промислової та житлової забудови. Вона увійде до складу Києва та почне забудовуватися багатопверховим житлом, при цьому зберігаючи деякі квартали історичної забудови. Прилягає до місцевостей Ліски, Соцмісто та Нова Дарниця.

Гідропарк (Передмостова слобідка, Передмістна слобідка) - місцевість, що належить до Дніпровському районі та розташована на Венеціанському острові на річці Дніпро. Напевно, більшість сучасних киян згадають Гідропарк як однойменну станцію метро та місце для літнього відпочинку, проте не усім відомо, що ще до другої світової війни на Венеціанському острові існувало досить велике село, що звалось Передмостовою слобідкою. Воно виникло наприкінці XVIII століття, заселяючись переважно робітниками заводу «Арсенал». Наприклад, вже наприкінці 1930-х років на Передмостовій слобідці налічувалося понад 50 вулиць та провулків та проживало близько 10 тисяч жителів[3]. Унікальна мережа вулиць зникла під час війни навесні 1943 року, а у повоєнний час острів перетворено на зону відпочинку та у 1965 році відкрито станцію метро. Крім основного русла Дніпра, Гідропарк оточений протоками Чорторий, Венеціанською та Русанівською затокою. Межує з Трухановим (через Чорторий) і Долобецьким (через Венеціанську протоку) островами, місцевостями Микільська слобідка і Русанівка (через Русанівську затоку). Місцевість сполучена з правим берегом Дніпра мостом Метро, з лівим- Русанівським мостом, де проходить Броварський проспект.

Кожна з обраних місцевостей станом на 2023 рік є частиною міста Києва, та має характерні географічні, історичні та адміністративні особливості, за якими відрізняється від інших. Найменш характерних змін протягом 1901-2001 років зазнала місцевість Старий Київ, найбільш характерних та різких- місцевості Гідропарк та Стара Дарниця. Варто зауважити, що станом на 2023 рік, усі обрані місцевості не зазнали суттєвих змін (окрім перейменування назв вулиць), у порівнянні з 2001 роком.

3.3.2 Карти та дані, що використані для відстеження динаміки змін топонімів міста Києва.

Для відстеження динаміки змін топонімів міста Києва, було застосовано комплексний підхід. Згідно до обраних років, у відкритих

джерелах були знайдені різноманітні карти міста Києва, які дозволили б зробити певні висновки щодо існування та позначення топонімів, а також топонімічні друковані довідники, стосовно вулиць міста, його історичних місцевостей та урочищ.

Таким чином, для пошуку та підтвердження інформації відповідно першої часової градації (1901 рік) були використані документи:

- План міста Києва з енциклопедії Брокгауза-Єфрона, 1895. Друк: Энциклопедический словарь / под ред. проф. И. Е. Андреевского. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон, 1895, т. XV, с. 268-269 (вклейка).

- Топографічна карта, аркуші ХХІХ-30-Ж, ХХІХ-30-З, ХХХ-30-А, ХХХ-30-Б: Київська та Чернігівська губернії. Зйомка місцевості датується 1896-97 роками. Оригінал документу зберігає Музей історії Києва.

- План міста Києва з навколишніми землями, 1902 р. Оригінал документу зберігає Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Сектор картографічних видань, інв. № 16396.

- План м. Києва з його околицями, видання С. М. Богуславського. 2 видання, Київ: Літографія. А. В. Штерензона: Тип. газ. "Посльдня новости", 1912. Оригінал документу зберігає Національна бібліотека України ім. Вернадського, зал картографії, інвентарний номер 4413.

- План міста Києва з околицями, 1909 р., за зйомкою та редагуваннями 2 пол. ХІХ- поч. ХХ ст. Оригінал зберігається: Національна бібліотека України ім. Вернадського, Сектор картографічних видань, інвентарний номер 16326.

- План міста Києва, 1923. Оригінал зберігається: Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного, інвентарний номер 250и.

- Київ. Схематичний план. Видання: Видавництво "Пролетарська Правда", 1929. Друк: Трест "Київ-Друк". Оригінал зберігається: Державний архів друку Книжкової палати України імені Івана Федорова. інв. № 1929-001к.

- План м. Києва, П. Тимошок, 1930. Оригінал зберігається: Державний архів друку Книжкової палати України імені Івана Федорова. інв. № 1930-002к.

- Сементовский, Николай. «Киев, его святыни, древности, достопамятности и сведения, необходимые для его почитателей и путешественников : с 96 политипажами, изображающими виды Киева...» / [соч.] Николая Сементовского. – 7-е испр. и по современ. данным доп. изд. – Киев ; Санкт-Петербург: Изд. книгопродавца Н. Я. Оглоблина, 1900. – XV, [1], 299, [4] с. : ил.

- Карманный иллюстрированный путеводитель по г. Киеву и его окрестностям [Электронна копія] : [с планом г. Киева]. — Электрон. текст. дан. (1 файл : 108 Мб). — Киев : Изд. С. М. Богуславского, 1906 (Київ: НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2018).

- Краткое описание Киева, содержащее историческую перечень сего города, так же показание достопамятностей и древностей оного / собр. Максимом Берлинским. – Санкт-Петербург: В тип. Департамента нар. просвещения, 1820. – 204 с.

Для пошуку та підтвердження інформації відповідно другої часової градації (1951 рік) були використані наступні документи:

- План Києва, 1947. Видання: Державний трест Київгеозйомка, 1947; друк: Київська Картографічна фабрика ГУГК при Раді Міністрів СРСР, Заказ № Н-457, Тираж 5000. Зберігання: Національна бібліотека України ім. Вернадського, інв. № 6366.

- KIEW, Німецький план міста, 1943. Складено: Kriegs-Karten-u. Vermessung-Amt Kiew, Kerosinna- Ecke Lagernastr. Оригінал зберігається: Державна наукова архівна бібліотека, Київ, інв. № 538СК.

- STADTPLAN KIEW, Німецький план міста, 1943. Видання станом на I.43, окремі зміни IV.43. Друк: D415 IV.43.

- КИЇВ. План-схема, 1958. Державне видавництво літератури з будівництва і архітектури УРСР Київ 1958. Оформлено та надруковано

Київською картографічною фабрикою ГУГК МВС СРСР. Редактор: Н.Ф.Шевченко.

- Київ. Справочник-путеводитель, 1954. Государственное издательство политической литературы УССР.

- Київ. Картохема, 1965. БФ 06516. Підписано до друку 11/ХІІ 1965 р. Зам. № 41. Фабрика кольорового друку Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР. Київ, вул. О. Довженка, 3.

- Київ. Картохема, 1967. БФ 06380. Підписано до друку 27/V 1967 р. Зам. № 248. Фабрика кольорового друку Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР. Київ, вул. О. Довженка, 3.

- Киев. Туристическая схема. Схема составлена и подготовлена к печати фабрикой № 1 ГУГК в 1972 г. Исправлена в 1974 г. Редактор Т.А. Ремизовская. Текст Л.Ф. Ермоленко. Технические редакторы Л.Л. Сочивкина, З.А. Зелова. Художник В.Е. Шведов. ГУГК 1974 г.

- Киев. Туристическая схема. Схема составлена и подготовлена к печати фабрикой № 1 ГУГК в 1975 г. Исправлена в 1977 г. Редактор Ю.И. Лоза. Технические редакторы Л.Л. Сочивкина, З.А. Зелова. Фотографии В.П. Дедова, И.А. Кропивницкого, А.А. Святненко, Г.И. Угриновича. ГУГК 1975 г.

Для пошуку та підтвердження інформації відповідно третьої часової градації (2001 рік) були використані наступні документи:

- Атлас «Київ». Щорічне довідкове картографічне видання. Випуск 4, 2001 р. Державна служба геодезії, картографії та кадастру. Державне науково-виробниче підприємство «Картографія».

- Київ. Карта для автомобілістів, масштаб 1: 27 000. Державне науково-виробниче підприємство «Картографія», 2001 р. Перевидано 2002 р., 2004 р. Редактор Л.В. Марченко. Технічний редактор Л.В. Климова.

- Київ. План міста, масштаб 1: 27 000. Державне науково-виробниче підприємство «Картографія», 2000 р. Перевидано 2001-2005 рр. Редактор Р.М. Галдецька. Технічний редактор Л.Д. Васильківська.

- Київ. Карта, інформація, довідки. Карта міста, масштаб 1: 35 000. Центр міста, масштаб 1: 20 000. Схеми руху транспорту. Довідкова інформація. Видавництво «Конкорд», 2001 р.

- Киев. План-схема. Масштаб 1: 30 000. Киевская военно-картографическая фабрика, 2000, 2003 гг.

- Вулиці Києва: Довідник / Упоряд.: А.В. Кудрицький та ін.; За ред. А.В. Кудрицького. – К.: Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 1995. – 351 с.

- Київ : короткий топонімічний довідник / Л. Пономаренко, О. Різник. – Київ: Павлім, 2003. – 82, 6, 11 с., [4] арк. фот.

Потрібно відзначити, що для точного та швидкого порівняння карт було також використано тематичний інтернет-ресурс "Машина часу та простору", що розроблений державним політехнічним музеєм при КПІ імені Ігоря Сікорського, за допомогою авторів та утримувачів інтернет-колекцій.

Також важливим чинником є рік укладення карти. Звичайно, для зображення певного року на бажаній карті, у дослідженні я користуюся не лише картами поточного року, а й іншими картографічними творами, з похибками на інші роки. Для того, щоб дані не викликали сумнівів та розбіжності з бажаним роком, кожен карту або документ інших років варто звіряти з наступними або попередніми, та таким чином робити висновок про існування або відсутність певного топоніму у конкретний рік.

3.4. Створення динамічних топонімічних карт міста Києва.

Ми визначили, що створення динамічних топонімічних карт міста Києва потребує володіння та інформованості щодо певних джерел, потребує володіння певним програмним забезпеченням та комп'ютерною технікою з певними характеристиками. Далі потрібно систематизувати та координувати процес створення даних карт.

Визначено основні етапи роботи:

- створення серії топонімічних карт 2001 року;
- створення серії топонімічних карт 1951 року;

- створення серії топонімічних карт 1901 року;
- редакція;
- об'єднання карт у динамічні.

У першу чергу створювалися карти обраних місцевостей на 2001 рік, так як даний часовий етап є найбільш близьким до сучасного та найлегше порівнюється із сучасними картографічними творами, теоретичними джерелами та аерофотознімками. Після створення та перевірки карт для даної часової градації, на їх основі з використанням наступних джерел та картографічних творів, створювалися карти місцевостей на 1951 рік. Після їх перевірки, так само були задіяні наступні історичні джерела та на основі вже наявних карт та прив'язок були створені мапи станом на 1901 рік. Для кожної місцевості був створений окремий документ, де було у текстовому табличному вигляді визначено та вписано топоніми вулиць та місцевостей на кожен рік, що дало змогу зручніше та точніше виконати картографування. Особливо активно були задіяні топонімічні довідники, де містилася інформація про назви вулиць та рік їх виникнення або ліквідації. Активно були задіяні картографічні топографічні твори для визначення характеру забудови, рослинності, берегової лінії тощо. Розроблено та відредаговано рамку, легенду карт з умовними позначеннями. Легенда є повною та незмінною незалежно від року та місцевості.

Несли й свої обґрунтування роки, що були обрані для створюваних карт. У першу чергу, для відліку було взято 2001 рік, так як саме у даний рік набули сучасних назв райони міста Києва. Також він має відношення до сучасного етапу історії- роки незалежності України. Проміжковим роком був обраний 1951 рік, що символізує радянський період у історії та роки відбудови після другої світової війни. Найстарішим роком відліку був обраний 1901 рік, що символізує період царату до першої та другої світових війн. Проміжок у часі між кожним роком- 50 років, що дає змогу більш чітко відслідковувати зміни (натомість, якщо б був вибраний менший проміжок, наприклад, у 25 років- зміни між деякими градаціями були б слабко помітні,

або якщо б був обраний проміжок більший, наприклад, у 75 або 100 років, виникли б суттєві проблеми з читанням карти та достовірністю інформації через нестачу старовинних джерел).

Тож загалом було створено 15 топонімічних карт, що були об'єднані у 5 динамічних топонімічних карт. Програмне забезпечення Adobe Premiere Pro дозволило додати бажаний ефект (перехід) та зберегти динамічні карти у форматі PNG або MP4. Треба відмітити, що формат PNG (принаймні, у даному програмному забезпеченні та з наявними характеристиками комп'ютера) не дозволив достатньо якісно та повноцінно передати ефекти динаміки, тому у даному форматі вийшло виконати лише найпростіший перехід без ефектів. Натомість, у відеоформаті MP4 вдалося відтворити бажаний ефект (розмиття) та зберегти зображення у належній якості.

Мала певні особливості й робота з картографуванням. Виконавши практичну частину роботи, можна говорити про проблеми, які мали місце у ході дослідження. На мою думку, серед них окремо потрібно приділити увагу наступним:

- Транслітерація

Варто приділити увагу правильній транслітерації топоніму зі старих джерел. Для цього потрібно визначити мову та алфавіт обраного джерела(часто це історична кирилиця), та відповідно до правопису української мови порівняти з сучасним алфавітом. Таким чином, маємо логічно обґрунтовану транслітерацію слів (напр. Багл'євская ул.- вул. Багліївська, Т'їнистая ул.- вул. Тіниста, Зв'їринець- Звіринець, р. Дн'їпр'ь- р. Дніпро, У. Миліонная- вул. Мільйонна). Добре, якщо топонім зберігся та відслідковується з сучасним перекладом у наукових джерелах, тоді достатньо зупинитися на них.

Іноді для точної транслітерації варто звернутися до історичних джерел, щоб виявити походження вулиці від слова або прізвища. Наприклад, вулиці Мала Шияновська, Велика Шияновська та Зашияновський провулок на Печерську станом на 1901 рік: мають таку назву через прізвище статського

радника Миколи Семеновича Шиянова (1779-1847), що володів будинками у цій місцевості. Провулок Рататюків на Байковій горі станом на 1901 рік так само, має походження від прізвища місцевих домовласників XIX ст. Вулиця Піщана на Старій Дарниці станом на 1951 рік має таку назву, ймовірно, через характер ґрунту тамтешньої місцевості: на супутникових знімках можна відслідкувати, що до прокладення проїзду вздовж нього тягнувся піщаний насип. Іноді назви походять від характеру напрямку вулиці (напр. Кривий пров., Тупа вул. на Передмостовій Слобідці станом на 1901 рік).

- Типи вулиць та скорочення

Тож якщо вулиці у 1951 та у 2001 році вже мали чіткий розподіл та усталені скорочення (вул., пров., просп., тощо), то з картами 1901 року справа складається складніше. Іноді на різних картах присутні різні тлумачення одного об'єкту, деякі з вулиць не мають назв в принципі, деякі мають не характерні для сучасних норм види ("дамба", "вал", "набережна", "шлях", "дорога в" тощо). І якщо на сучасний манер навіть існують назви з подібним характером, вони доповнюються вже усталеними скороченнями (напр. "Пирогівський шлях вул.", "Дніпровська набережна вул."). На мапах ж 1901 року доречніше подібні назви не доповнювати, а наносити у оригінальній формі (напр. "Русанів вал", "Дніпровська дамба", "дорога в Лавру").

- Пріоритетність вулиць

Порівнюючи картографічні твори та супутникові знімки різних років, слід відстежувати, яким чином позначається одна вулиця у різні роки, це сприятиме доречному визначенню її пріоритетності. Обов'язкове урахування широти та інфраструктурного (стратегічного) значення проїзду, проходження вздовж проїзду внутрішньоміських та міжміських шляхів, проходження вздовж проїзду маршрутів транспорту та ліній трамваю. Так, одна й та сама вулиця може займати на картах 1901, 1951 та 2001 років різну пріоритетність (автомагістраль, головний проїзд, інший проїзд, проїзд у приватному секторі, під'їзний шлях, польовий шлях, стежка).

- Типи водних об'єктів

Гідрографічні об'єкти є важливою складовою сучасних та історичних карт, що так само змінювали характер та визначення з плином часу.

Наприклад, Русанівська протока, що без змін позначена так на мапах з середини ХХ до ХХІ ст., на мапах початку ХХ та кінця ХІХ ст. має визначення "Русанівський рукав". Відповідно, останній топонім має бути застосований не для кожної варіації динамічної карти, а лише для варіації на 1901 рік.

Для правильної прив'язки водних об'єктів, островів та берегової лінії потрібно враховувати, що місто є дуже насиченим ґрунтовими та поверхневими водами, та нерідкими для острівних і прибережних ділянок є процеси наміву, сезонних розливів, зміни напрямку фарватеру тощо, тому на таких ділянках за обраний період може суттєво змінюватися берегова лінія, характер насаджень, забудови та ін.

- Зміна типу топоніму

Топоніми історичних місцевостей є темою, що потребує прискіпливого дослідження. Адже вони мають походження від різних географічних об'єктів, мали різну поширеність та локалізацію. Тому топонім, що є сталим за назвою, може змінювати свій тип згідно до року карти, що укладається. Таким зразком можна виділити топонім "Передмостова Слобідка". На варіації мапи 1901 р. топонім визначено як власну назву населеного пункту(у даному випадку- села), та зображено як "С. Передмостова Слобідка". На варіації мапи 1951 р. топонім віднесено до категорії "назви місцевостей, що склалися історично" й зображено відповідно до даного типу, та без скорочення "С.", адже станом на поточний рік колишнє село вже увійшло до офіційних меж міста Києва. На варіації ж мапи станом на 2001 рік, топонім віднесено до категорії "назви урочищ", де зображено також відповідно до типу та зі скороченням "ур.", так як місцевість було повністю переплановано та змінено характер забудови.

Після закінчення основного процесу створення карт та до об'єднання їх у динамічні, вони обов'язково мають пройти етап редагування. Має бути переглянута легенда з умовними позначеннями, та за потреби- доповнена. Мають бути переглянуті назви вулиць та інших географічних об'єктів, та порівняні з поточним роком на карті. Відповідно до стилізації, усі твори мають бути оформлені у аналогічних тонах, з аналогічними шрифтами та відступами, та збережені з аналогічною роздільною здатністю.

ВИСНОВКИ

В результаті виконання кваліфікаційної роботи одержано п'ять динамічних карт місцевостей міста Києва, що демонструють динаміку змін топонімів, вулиць, меж районів, характеру забудови з 1901 по 2001 рік. У ході дослідження одержано та проаналізовано інформацію щодо локалізації, виникнення, зникнення, трансформації топонімів. Встановлено проблеми, що передували розробці топонімічних динамічних карт та методи їх вирішення. Одержано інформацію, що характеризує топоніми, особливості їх картографування та генералізації. Визначено основні алгоритми створення динамічних топонімічних карт та засвоєно знання у даній галузі. Покращено навички створення та оформлення динамічних карт. Покращено навички користування обраним програмним забезпеченням.

Динамічні карти, які дозволяють відслідкувати зміну та трансформацію топонімів міста Києва були створені вперше, що відкриває нові можливості для поглиблення та систематизації знань у даній галузі, картографування міських топонімів та для інших досліджень, пов'язаних з картографією, історією, лінгвістикою, питанням перейменування вулиць та збереженням культурної спадщини міста. Приділено увагу багатьом існуючим топонімам, що не зображаються на сучасних картах.

На основі успішно проведеного дослідження можна зробити висновок про актуальність та доцільність подальшого використання та розробки динамічних топонімічних карт. Описано особливості їх розробки та картографування топонімів міста Києва, а також надана та обґрунтована повна інформаційна база, що дозволить більш ефективно та точно працювати над подальшими дослідженнями у даній галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атлас «Київ». Щорічне довідкове картографічне видання. Випуск 13, 2010 р. Державна служба геодезії, картографії та кадастру. Державне науково-виробниче підприємство «Картографія»
2. Вулиці Києва: Довідник / Упоряд.: А.В. Кудрицький та ін.; За ред. А.В. Кудрицького. – К.: Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 1995. – 351 с.
3. Київ : короткий топонімічний довідник / Л. Пономаренко, О. Різник. – Київ: Павлім, 2003. – 82, 6, 11 с., [4] арк. фот.
4. Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва / М. О. Рибаків. – [Київ]: Кий, 1997. – 370, [4] с. : іл.
5. Теоретичні аспекти картографічної топоніміки / Т.В. Дудун // Географія та туризм. - 2012. - Вип. 19. - С. 329-332.
6. Топонімічні настанови для видавців карт та інших видавців» (ДНВП «Картографія», 2010)
7. Закон України про географічні назви (Офіційний вісник України № 2002)
8. Класифікатор об'єктів адміністративно-територіального устрою України ДК 014-94. Т. 1-3. – К.: Держстандарт України, 1997.
9. Лабінська Г. Топоніміка України. Навчально-методичний посібник. Львів, 2020. – 60 с.
10. МЕТРИЧНІСТЬ ТА ЗОБРАЖУВАЛЬНІ ЗАСОБИ ДИНАМІЧНИХ КАРТОГРАФІЧНИХ ЗОБРАЖЕНЬ / Полякова Н. О. // Київський національний університет імені Тараса Шевченка.- УДК 528.91:910.27.
11. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ШКАЛ КІЛЬКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ НА ТЕМАТИЧНИХ КАРТАХ В УМОВАХ КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЇ КАРТОГРАФІЇ / Бондаренко Е. Л. // Київський національний університет імені Тараса Шевченка.- УДК 528.91 / 528.94.
12. Машина часу і простору [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:
<https://museum.kpi.ua/map/>
13. Svarog [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

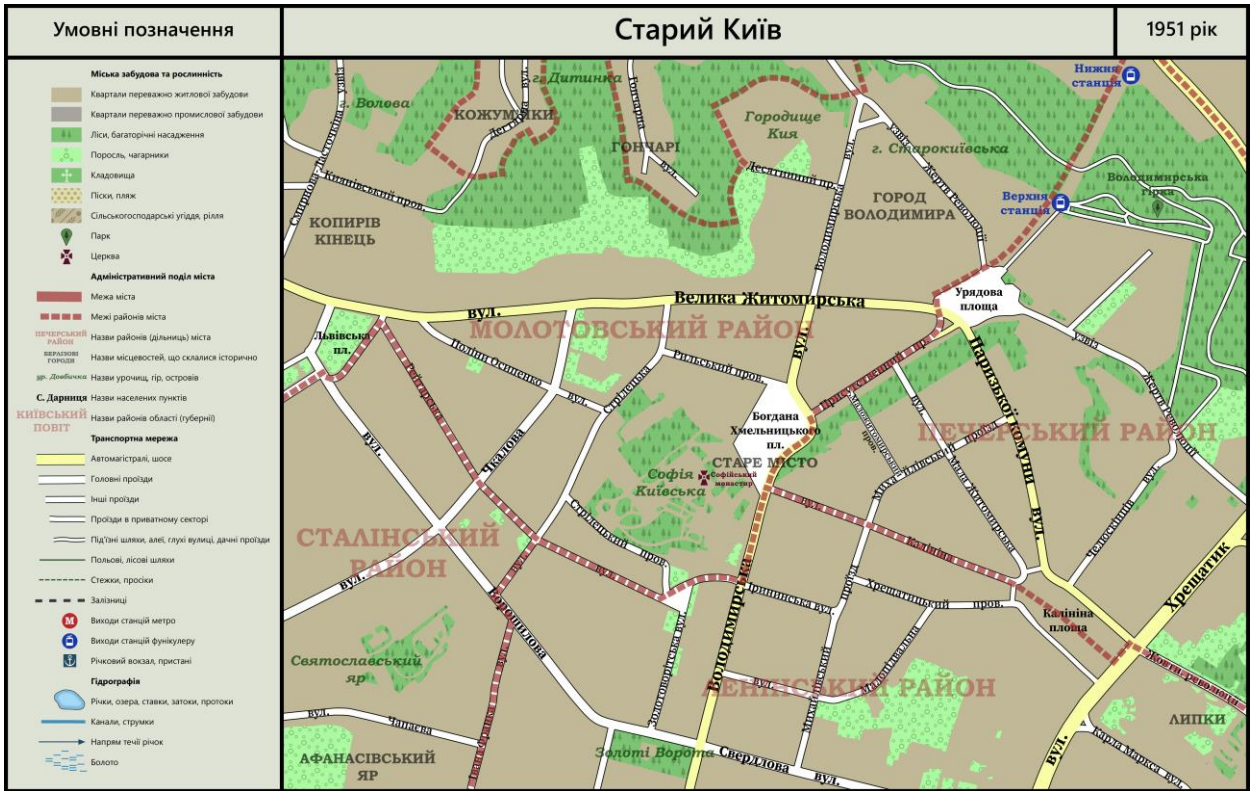
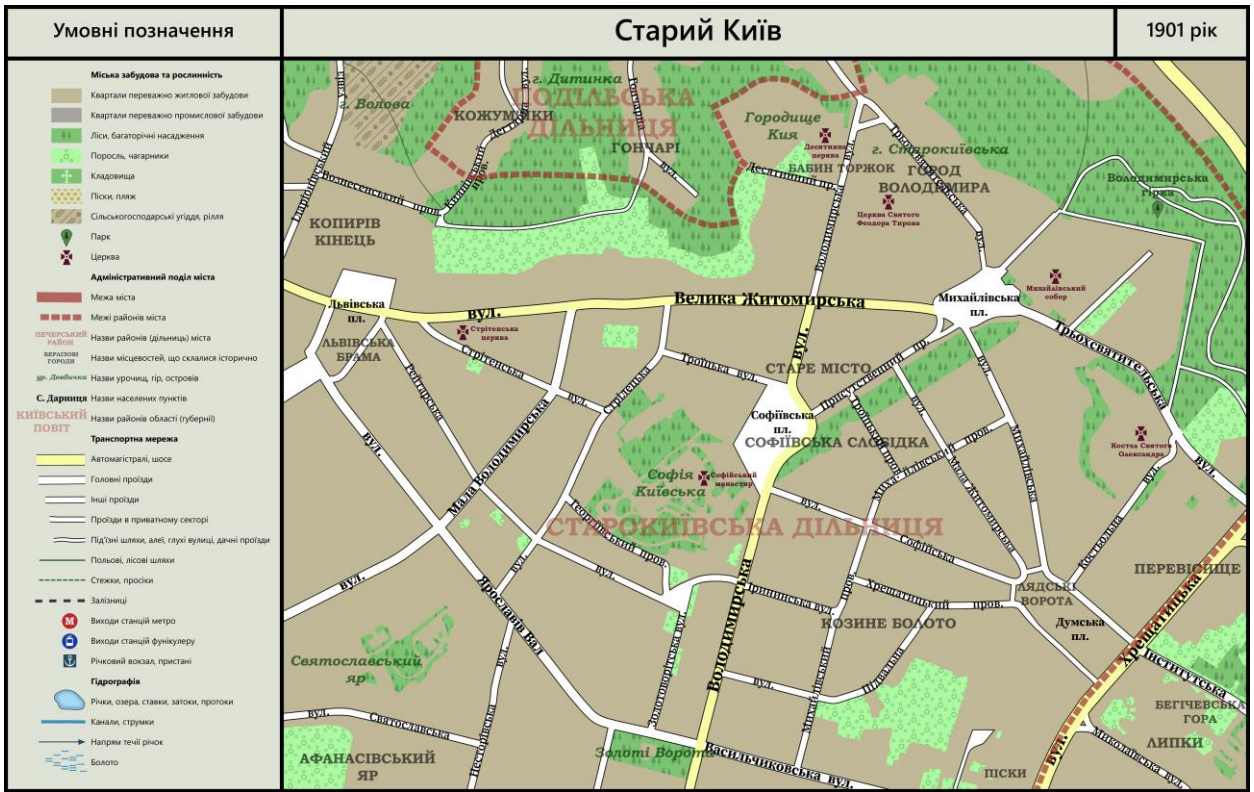
<https://svarog.cx/>

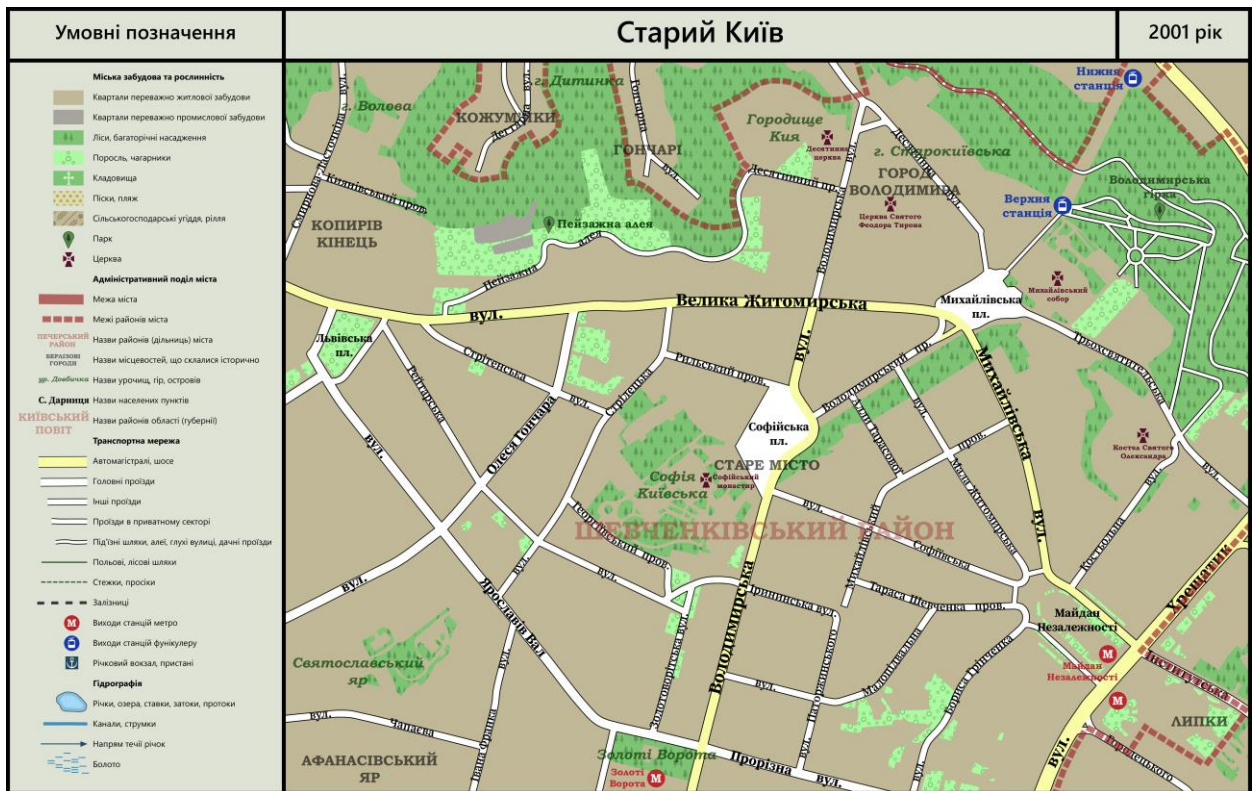
14. Парнікоза І.Ю. Київські острови та прибережні урочища на Дніпрі – погляд крізь віки. Природничо-історична монографія, Київ – 2013-2023
15. Желєзняк І. М., Київський топонімікон / Відп. ред. В. П. Шульгач. – К.: Видавничий дім «Кий», 2013. – (Бібліотека української ономастики). – 224 с.
16. Титаренко А. А. / Принципи класифікації топонімів, 2013
17. Шевченко Р.Ю. Києвознавство: просторова інтерпретація урболандшафту. Монографія. Київ, 2021. 248 с.
18. Maps on the web [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://mapsontheweb.zoom-maps.com/>
19. ResearchGate [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.researchgate.net/>

Картографічні твори

20. Карта «Українські етнічні та етнографічні землі», за виданням: Загальногеографічний атлас України- Київ, ДНВП «Картографія», 2004;
21. Карта «Історико-географічні регіони України», за виданням: навчальний посібник «Історія України (Вступ до історії): підручник для п'ятого класу»; київське видання («Генеза»), 2013;
22. Атлас «Київ», ДНВП «Картографія», 2018;
23. Атлас «Київ», ДНВП «Картографія», 2010;
24. Топонімічна карта Миколаєва;
25. Карта «Amsterdam met Abcoude, Amstelveen, Badhoevedorp, Diemen, Duivendrecht en Ouderkerk»;
26. Карта топонімів держави Нідерланди «Oud-Nederlands»;
27. Карта «Toponymic map of Great Britain»;
28. Байкова гора, динамічна топонімічна карта (див. додаток В);
29. Стара Дарниця, динамічна топонімічна карта (див. додаток Г);
30. Старий Київ, динамічна топонімічна карта (див. додаток А);
31. Гідропарк (Передмостова слобідка), динамічна топонімічна карта (див. додаток Д).

ДОДАТКИ

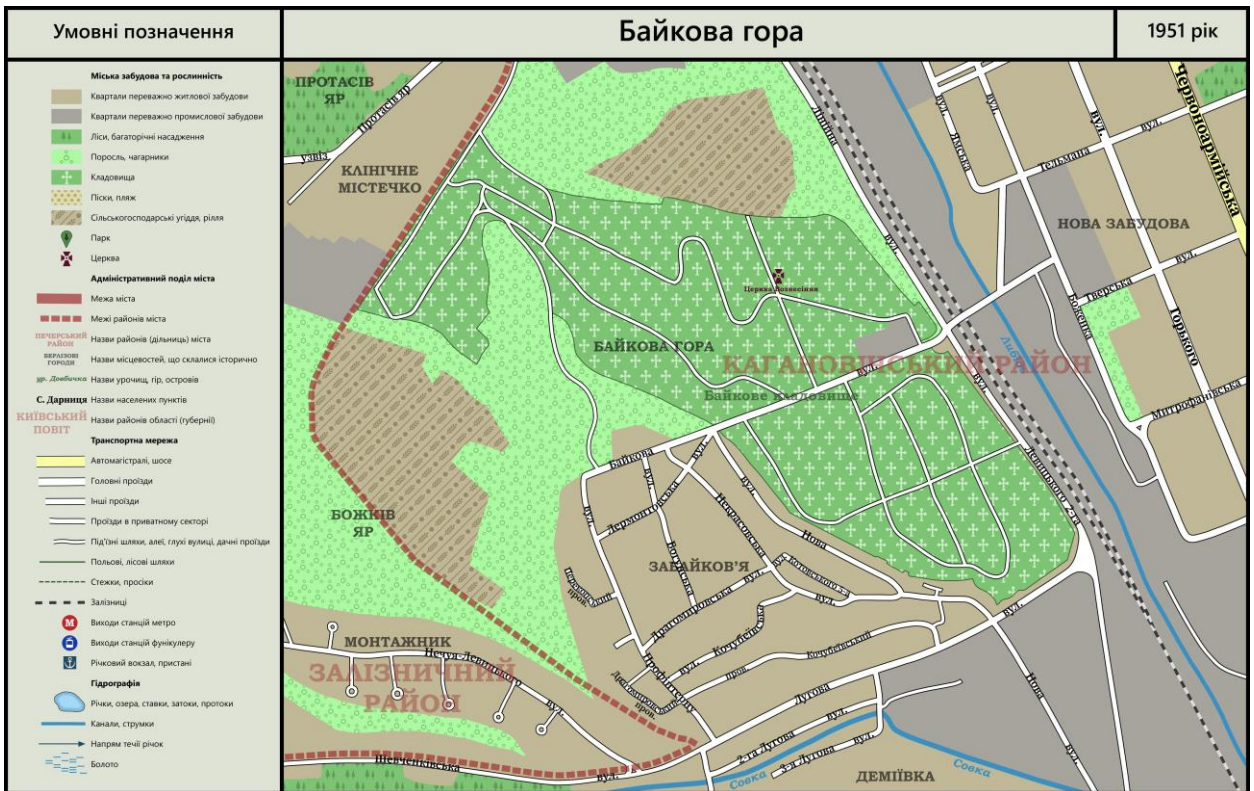

Додаток А. Старий Київ, динамічна топонімічна карта

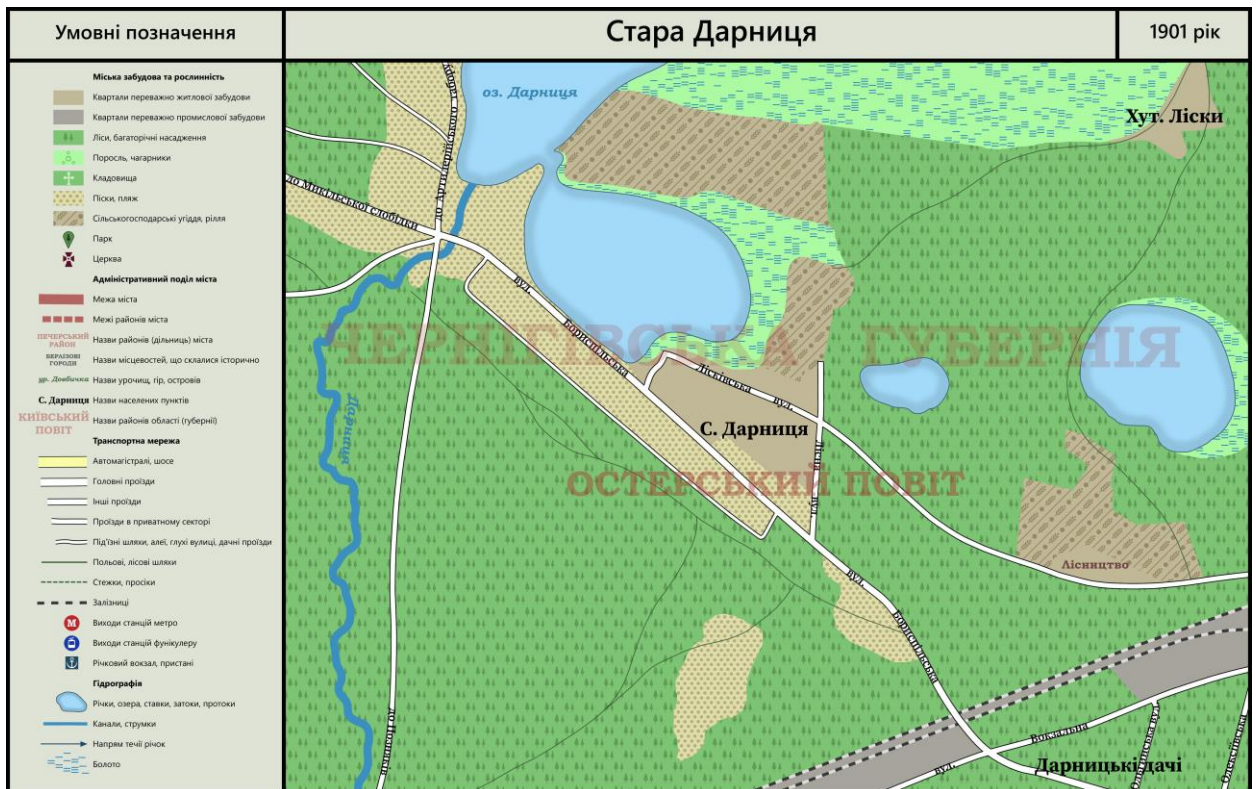

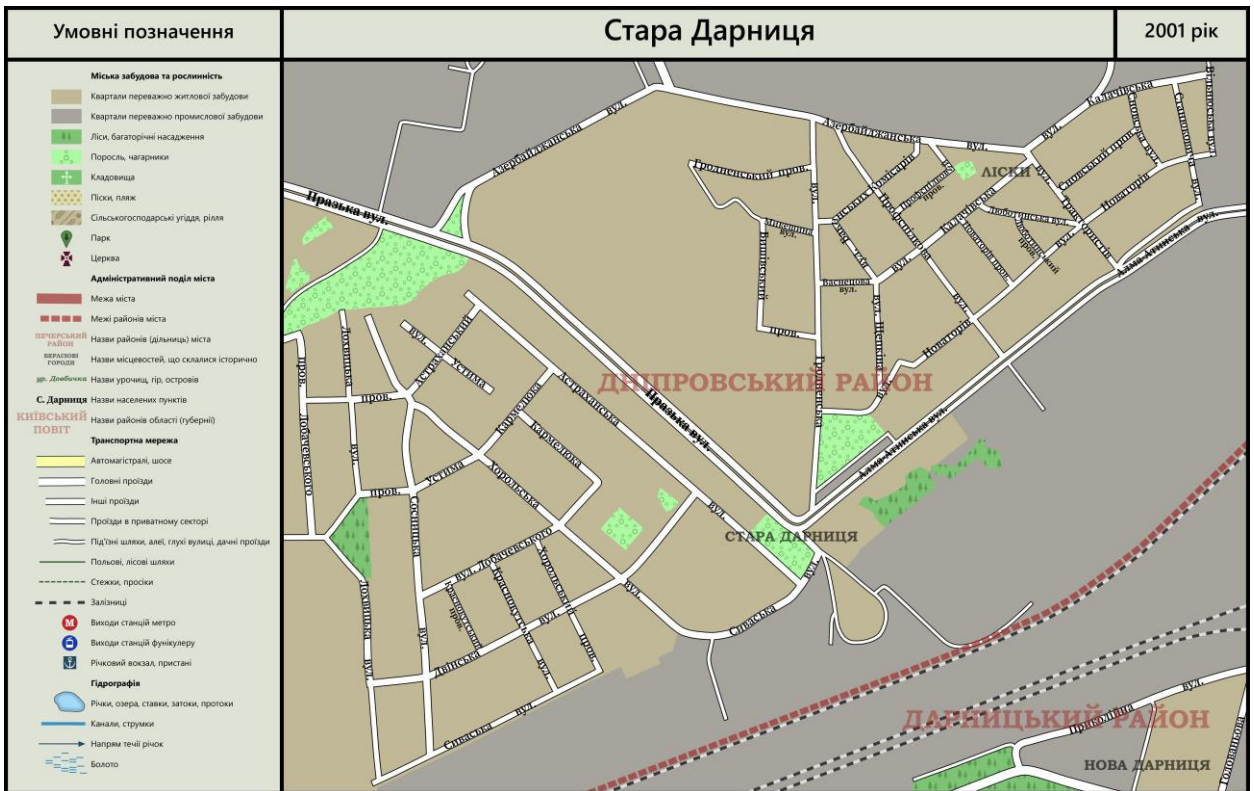
Додаток Б. Печерськ, динамічна топонімічна карта

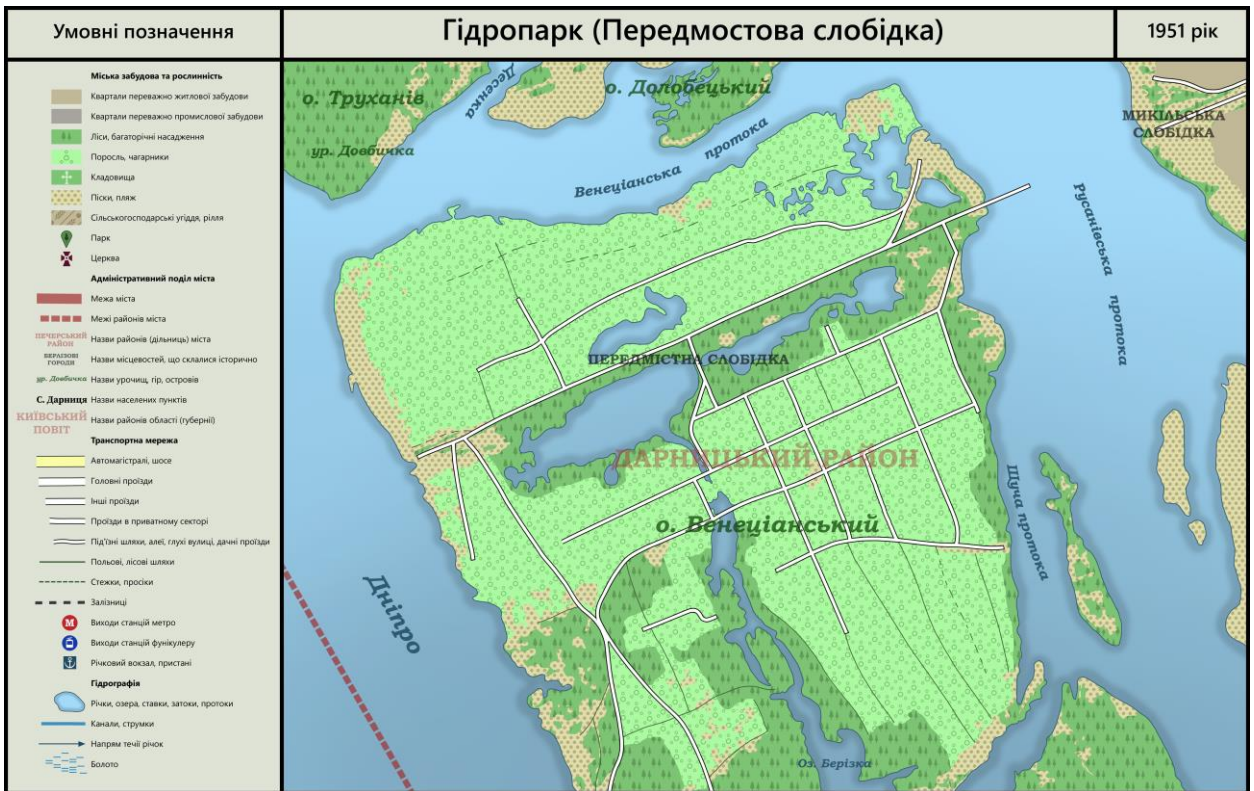
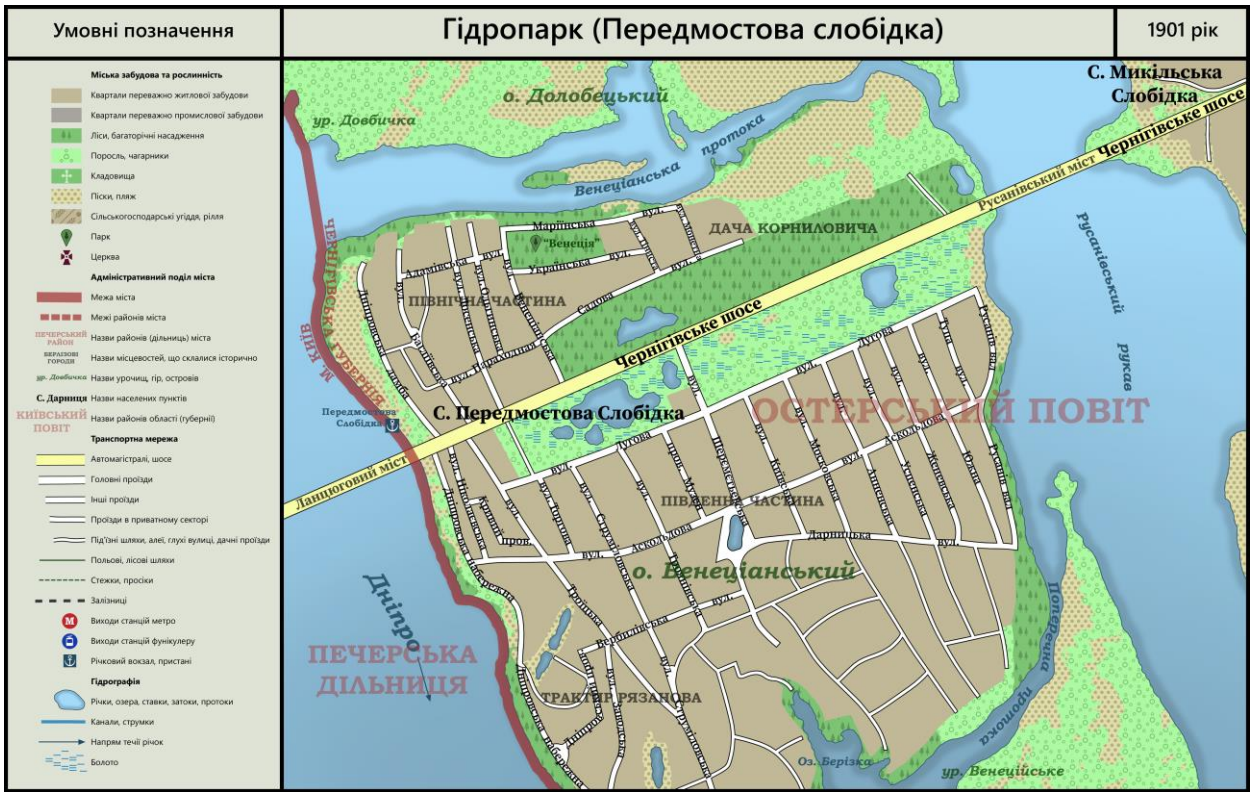

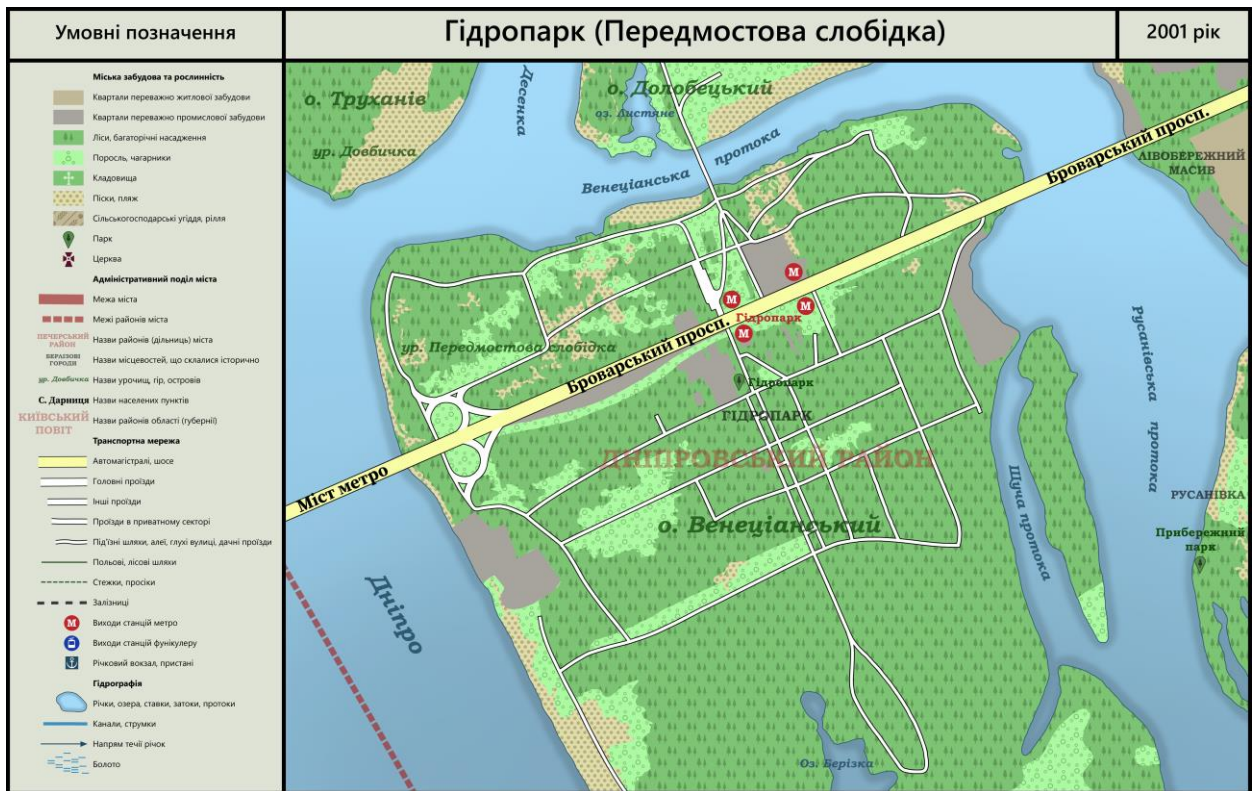
Додаток В. Байкова гора, динамічна топонімічна карта

Додаток Г. Стара Дарниця, динамічна топонімічна карта

Додаток Д. Гідропарк (Передмостова Слобідка), динамічна топонімічна карта